о. Серафим Роуз

МЕСТО БЛАЖЕНОГ АВГУСТИНА У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

www.pravoslovo.net

ПРЕДГОВОР

Ова кратка студија о бл. Августину је написана на захтев једнога броја православних хришћана, који су је читали у часопису *Православна реч* (бр. 79 и 80, 1978. г.) и који сматрају да она може бити од душевне користи и данашњим православним хришћанима. При томе не треба да обраћамо пажњу на комплетност ове студије богословља бл. Августина, будући да се детаљније говори само о теми благодати и слободне воље, док је остатак углавном историјски. Заправо, њен циљ је да открије став православне Цркве према бл. Августину кроз историју Цркве. Такође, надам се да смо истовремено, макар унеколико, осветлили проблем православног начина живота у савременом свету, у коме се осећање и сила истинског Православља тако ретко среће чак и међу православним богословима. При томе је ауторова намера била да доведе у питање мишљење данашњих академских богослова о Августину као о „жртвеном јагњету" и тако нам омогући да јасније сагледамо његове, али и сопствене слабости, које су изненађујуће сличне.

Сопствена немоћ се пред самим аутором веома живо открила готово одмах након објављивања ове књиге и то након сусрета са једним совјетским емигрантом, који се обратио у Православље још док је живео у Русији, али га је разумевао у оквирима источњачких религија, које је до тада био упознао. И за њега је бл. Августин био жртвено јагње: критиковали су га због погрешног превођења и разумевања јеврејских термина, због погрешног учења о „првобитном греху", итд. Заиста, не можемо порећи Августинову пре-рационалност, као ни чињеницу да је заступао погрешно учење о прародитељском греху, које, да поново нагласимо, није било толико „не-православно", колико уско и непотпуно. Августин готово да је порицао постојање *сваке* доброте или слободе у самом човеку, те је учио да сваки човек носи *кривицу* Адамовог греха и његових последица. Православно богословље оваква становишта оцењује као крајности, у суштини, хришћанског учења.

Међутим, овај руски емигрант је поменуте недостатке Августиновог учења претворио у правдање изразито неправославног учења о човековој потпуној ослобођености од прародитељског греха. Поједине једностране критике Августиновог учења о првобитном греху су, чак и многе православне мислиоце, довеле до сличног претеривања, што је међу православне вернике унело у

потпуности непотребну смутњу. Тако су неки писци толико „против” Августина, да остављају утисак да је Пелагије можда на послетку ипак био православни учитељ (упркос томе што га је Црква осудила), док се други задовољавају тиме што шокирају читаоце изјавом да је учење о првобитном греху „јерес”.

Тако су ове претеране реакције на Августинове заблуде нанеле много више штете од самих грешака које су они намеравали да исправе. У таквим случајевима, бл. Августин постаје не само „жртвено јагње” на које су се, оправдано или неоправдано, сручили сви могући богословски пропусти, већ се тиме ствара још већа опасност да бл. Августин постане изговор елитистичке философије надмоћи „источне мудрости” над свим што је „западно”. Према овој философији, не само Августин, већ свако ко је под било каквим „западним утицајем”, укључујући и многе истакнуте православне богослове каснијих векова, „заправо не разумева” православно учење, те га морају поучити данашњи представници богословског тренда „повратак Светим Оцима”. Због овакве злоупотребе се често издваја епископ Теофан Затворник, велики руски Отац деветнаестог века. Наиме, он је са Запада преузео понеке изразе и превео је неколико западних књига из којих је избацио све не-православне идеје, јер је увидео да духовно осиромашени православни народ није могао имати никакве користи од таквих књига (у томе је следио пример св. Никодима Агиорита). Због тога данашња „елита” покушава да га омаловажи, називајући га „схоластиком”. Даље је већ само по себи јасно шта ове критике подразумевају: ако не можемо веровати тако великим православним учитељима као што су бл. Августин и еп. Теофан, колико ли тек онда можемо ми, обични православни хришћани, да разумемо сложено православно учење? Мора да је „истинско учење” Цркве толико суптилно, да га „заправо” може разумети неколицина људи са богословским дипломама са модерних православних академија (где цвета богословски тренд „повратак Оцима”), о којима се говори као о „правим светоотачким” мислиоцима.

Ипак, нека врста чудне контрадикције напада ову „светоотачку елиту”: њихов језик, тон и васцели приступ поменутим питањима су толико *западни* (понекад чак и „језуитски”!) да човек просто занеми пред њиховом слепом критиком нечега што је очигледни део њих самих. „Западни” приступ богословљу, пре-рационалност, од које је бл. Августин увелико патио (али не и еп. Теофан), претерано ослањање на дедукције сопственог огрехованог ума су особине, које су толико овладале данашњим човеком да заиста морамо бити сумашедши ако их схватамо као *нечији други* проблем, а не на првом месту као наш сопствени. Када бисмо имали макар делић тога дубоког и истинског *православног срца* (како каже св. Тихон Задонски), које су бл. Агустин и еп. Теофан у огромној мери имали, мање бисмо истицали њихове учињене и неучињене грехе.

Нека критичари Августиновог учења и даље, уколико то желе, раде свој посао, али нека то чине са више милости, више разумевања, више

православности, више свести да је бл. Августин на истом небу, коме сви тежимо, уколико не желимо да порекнемо православље свих оних Отаца, који су га сматрали православним светитељем, почевши од раних галијских Отаца, преко св. Фотија Цариградског, св. Марка Ефеског, св. Димитрија Ростовског, па све до данашњих учитеља Православља, на челу са архиепископом Јованом Максимовичем. Ако ништа, није лепо и поштено са омаловажавањем говорити о Оцу кога Црква и Њени Оце воле и поштују. Наша „исправност" - чак ако је она „исправна" онолико колико ми мислимо да јесте – не може бити изговор за такво непоштовање. Они православни хришћани који и данас о благодати и прародитељском греху говоре августиновским језиком, нису лишени благодати наше Цркве. Они, пак, који су „исправнијег" размишљања, нека се плаше губљења ове благодати због сопствене гордости.

Првобитно издање ове студије је изазвало реакције римокатолика и ми смо оптужени за покушај „крађе" бл. Августина од Латина! Не – бл. Августин је одувек припадао православној Цркви, која је исправно оценила његова спорна и исправна учења. Без обзира шта они мислили, ми смо само покушали да истакнемо место које је он увек имао у православној Цркви и у срцима православних верника.

Молитвама св. јерарха Августина и свих Светих Твојих, Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј и спаси нас! Амин.

јеромонах Серафим
Пасха, 1980. године

КРАТКО ЖИТИЈЕ
БЛАЖЕНОГ АВГУСТИНА ИПОНСКОГ
354 – 430. г.

Истино, Која си Вечност!
Љубави, Која си Истина! и Вечности, Која си Љубав!
Ти јеси Бог и Теби ватим ноћ и дан.
Исповести

Неописиво поучан и плодоносан живот овога западног Оца је почео 13. новембра 354. године у једном нумидијском градићу (данашњи Алжир) у северној Африци. Његов отац Патрик за време свог живота није прихватио хришћанску веру, док је Августинова мајка, св. Моника, по рођењу благословила свога сина осенивши га крсним знамењем. Она се годинама ватрено молила да се њен син обрати Христу.

Као младић, Августин је водио изузетно разврстан живот, што га није одвајало од паганског сладострашћа његовог времена. Као седамнаестогодишњак је живео са једном женом са којом је добио сина. Августин је био човек бриљантнога ума, те је са лакоћом савладао паганско учење свога времена. Са деветнаест година је открио Цицерона и одједном се у њему појавила неутољива чежња за истином. Поред тога, Августин је био веома амбициозан, те је желео да се избори за своје место у академском свету. Тако је убрзо постао професор реторике у своме родном граду, а затим се преселио у Картагину, да би се коначно настанио у Риму, престоници Западног царства.

Током свога боравка у Картагини, Августин се прикључио јеретичкој секти манихејаца (следбеника Вавилонаца, који су смислили гностички тип дуалистичке религије), у коју је привукао и неколико својих пријатеља. Због тога је Августин презрео Свете списе (Свето Писмо), сматрајући их причама за малу децу, које не треба озбиљно схватати. Међутим, када је почео да ради као професор у Риму, презрео је манихејце, чије је бескрајно самољубље превазилазило чак и његово. Тако су нестале све Августинове илузије по питању манихејаца, те је напустио ову секту. Затим, када је 384. године отишао у Милано да тражи положај покрајинског старешине, почело је да га обузима осећање да ово његово трагање за истином неће уродити плодом. Међутим, Августин је, у ствари, тек тада постао отворен за делање Божије. Тадашњи Епископ милански био је св. Амвросије – заиста, велики отац Цркве. Он је некада управљао северном Италијом и народ га је изабрао за епископа. Његово упокојење 397. године довело је до таквог излива вере, да петорица епископа нису успела да крсте огроман број обраћеника, који су долазили наредних дана тражећи воду живота.

Св. Амвросије је био даровити беседник и редовно је беседио у Саборној цркви. По Промисли Божијој, Августин је присуствовао читавом низу његових омилија о Светом Писму, које су га подстакле да озбиљно почне да истражује хришћанство. Управо то беше одговор Божији на молитве његове мајке. Овај догађај, али и готово истовремено откриће Платонових узвишених *Дијалога*, надахули су га да почне да води целомудрен живот. Тако је најзад Августин одлучио да се крсти, па се, заједно са својим сином, обратио св. Амвросију и то на Велику суботу 387. године. Преостале четрдесет и три године, Августин се предано трудио у винограду Господњем, пажљиво преображавајући своју душу. Прича о његовом обраћењу, потресно испричана у *Исповестима* (написаним 10 година после његовог крштења) сматра се „ремек-делом интроспективне аутобиографије, изражене у форми дугачке молитве Богу... изузетно испричане.”[1]

Године 388, Августин се враћа у Африку, где убрзо, на захтев народа, бива рукоположен за свештеника, а потом, 395. године, хиротонисан за епископа. Сва дела написана од овога тренутка показују изузетну љубав и посвећеност Светом

[1] Henry Chadwick, *The Early Church* (Penguin Books, 1967), стр. 219.

Писму. Августин је касније писао и философска дела, поеме, полемичка, догматска, морална и пастирска дела, око 363 проповеди и 270 писама, што је изузетно много и може се поредити само са св. Јованом Златоустим на Истоку.

Као епископ, Августин је учествовао на неколико помесних Сабора и окончао шизму донатиста, која је постојала већ 85 година. Године 411, на Сабору у Картагини је осуђена Пелагијева јерес и Августин је прихваћен као велики бранитељ Православља. Он је затим, након што су Готи опустошили Рим, своју пажњу усмерио на горући проблем распада Римског царства. Већина паганског становништва, али и понеки хришћани су веровали да је до распада Царства дошло због гнева паганских богова, које је хришћанска вера потиснула. Како би се изборио са овим искушењем, Августин је четрнаест година писао монументално дело *Држава Божија*, показујући како Црква не постоји због царстава и власти, већ због спасења људског рода и Царства Божијег.

Године 426, Августин се повукао, али је последње године свог живота провео борећи се против аријанства. Упокојио се 28. августа 430. године, окружен великим бројем ученика. Био је то човек тако истанчаног срца и ума и толико пожртвован у одбрани Православља, да се није плашио да пред смрт поново прегледа сва своја дела, да исправи грешке на које му је скренута пажња, остављајући све будућем суду Цркве. Чак је понизно молио своје читаоце: „Нека сви који буду читали ово дело не учине грешке које сам починих.”

Порука бл. Августина, коју је записао у *Исповестима* – порука истинске православне побожности – може се и данас применити: „Требало ми је времена да се окренем Господу. Из дана у дан сам одлагао свој живот у Теби, али нисам одлагао смрт, којом сам свакога дана у себи умирао. Занела ме идеја о срећном животу, али се уплаших да је пронађем на њеном правом месту, те је тражих тако што сам бежао од ње. Мислио сам да ћу бити неподношљиво срећан ако се лишим женског загрљаја и никада не помишљах на милост Твоју, која исцељује све слабости наше... Ни не покушах... Само сам вапио: Када ће то престати? Када?... *Зашто не одмах?*”

Ове речи као да су намењене нама, најбеднијим православним хришћанима, јер смо и ми занесени „идејом о срећном животу” и не мислимо на милост Божију, којом се исцељују немоћи наше. Нека би и ми, подстакнути примером овога великог и истинског црквеног Оца, смело крочили на пут спасења, понављајући речи бл. Августина: „*Зашто не одмах?*”

I

МЕСТО БЛАЖЕНОГ АВГУСТИНА У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Православље се данас, по Промисли Божијој, враћа на Запад, од којега се одвојило пре отприлике 900 година. Ова тенденција, чији корени леже у ненамерном деловању досељеника из православних земаља, прихваћена је као велика шанса за људе са Запада. Тако се број западних преобраћеника у Православље последњих деценија повећавао, да би данас то постала уобичајена појава.

Како је Православље постепено пуштало ново корење на Западу, поново постајући „плодно" за ово подручје, западни обраћеници су све више постајали свесни некадашњег православног наслеђа на Западу, нарочито ранохришћанских светитеља и Отаца, од којих већина није ништа мање значајна од источних светитеља и Отаца из истога периода, јер сви они одишу истинским хришћанством, које је касније трагично ишчезло са Запада. Архиепископ Јован Максимович (+1966.) је нарочито волео и поштовао ове западне светитеље, те је то још више подстакло интересовање за њих, али је истовремено и олакшало њихово „поновно враћање" Православљу.

Поновно откривање житија и списа западних светитеља је орадостило православне хришћане, који су и на тај начин увидели да је сва пунота источног хришћанства некада била и део Запада. Заиста, ово поновно откривање је добар знак за даљи непрекинут развој здравог и уравнотеженог Православља на Западу.

Међутим, појавиле су се извесне „компликације" везане за неколико западних Отаца и то нарочито у погледу догматских расправа у периоду раног хришћанства. Стога се став према таквим Оцима разликује на Истоку и на Западу, те је за православне хришћане од суштинског значаја да се упознају са *православним*, пре него римокатоличким, мишљењем о њима.

Најистакнутији од тих „контроверзних" западних Отаца без сумње је блажени Августин, епископ ипонски (Јужна Африка). Док на Западу он спада међу најзначајније црквене Оце, највеће „учитеље благодати'', на Истоку је увек постојала извесна резерва према њему. Данас су се, нарочито међу западним преобраћеницима у Православље, образовала два супротна и екстремна мишљења о њему. Једно мишљење, које је под утицајем римокатолицизма, придаје му више значаја као црквеном Оцу него што је то чинила Источна Црква у прошлости. Насупрот овоме, друго мишљење потцењује његов значај за Православље и иде чак тако далеко да га назива јеретиком. Међутим, оба ова става долазе са Запада и неутемељена су у православном Предању. С друге стране, православни став о бл. Августину, који су вековима одржали источни,

али и рани западни Свети Оци, није тако искључив и поштује га због његових заслуга, али у обзир узима и његове заблуде.

Из тога разлога ћемо дати кратки историјски приказ става Православне Цркве према бл. Августину, наводећи мишљења разних Светих Отаца и подробно анализирајући његова спорна учења (али само да бисмо појаснили став православних). Овај историјски преглед ће истовремено открити и православни приступ према тако „контроверзним" личностима уопште. У случајевима директног напада на догмате православне вере, Православна Црква и Њени Оци су увек одмах и одлучно реаговали, дајући тачне догматске дефиниције и анатемишући све који погрешно верују. Међутим, када се ради о различитим приступима (чак и према догматским темама), или чак када су у питању ненамерно искривљене и екстремне или добронамерне грешке, Црква је увек задржавала уравнотежен и помирљив став. Став Цркве према јеретицима је једно, а Њен став према Светим Оцима, који су у нечему грешили, друго. О томе ћемо нешто детаљније рећи у даљем тексту.

II

РАСПРАВЕ О БЛАГОДАТИ И ЧОВЕКОВОЈ СЛОБОДНОЈ ВОЉИ

Највеће расправе о бл. Августину, како за време његовог живота тако и после, везане су за појам благодати и слободне воље. Несумњиво је да је бл. Августин нарушио православно учење о благодати, због свога *пре-рационализма*, својственог латинском менталитету, којем је и сам припадао, ако не по крви, оно макар по култури. (По крви је био Африканац, али га је карактерисала и емотивна „топлина" својствена јужњацима.) Руски православни философ деветнеастог века, Иван Кирјевски, добро је сажео православни став о овоме питању, објашњавајући већину недостатака богословља бл. Августина. „Ниједан древни или савременији црквени Отац није показао толико љубави према логичној повезаности истина, као што је то учинио бл. Августин... Поједина његова дела личе на гвоздени ланац силогизама и то са нераздвојиво повезаним карикама. Можда је из тога разлога он западао у крајности, јер услед обузетости спољашњим поретком, није запажао унутрашњу једностраност свога размишљања, те је касније сам морао да побија неке од својих ранијих тврдњи."[2]

Што се тиче учења о благодати, најпрецизнију оцену Августиновог учења и његових недостатака, дао је архиепископ Филарет Черниговски у својој Патрологији: „Када су монаси манастира Хадрументума (у Африци) саопштили Августину да се, у складу са његовим учењем, од њих не захтева аскетизам и само-умртвљење, Августин је осетио сву оправданост овога приговора, те је још чешће почео да наглашава да благодат не уништава слободу. Међутим, ова тврдња није суштински променила његову теорију, а ни његова каснија дела нису била у складу са овом тврдњом. Ослањајући се на властито искуство мукотрпног благодатног препорода, он се препустио његовим плодовима. Стога је Августин, као Пелагијев противник, несумњиво велики учитељ Цркве, али у одбрани истине није увек потпуно веран истини."[3]

Каснији историчари су често наглашавали неслагање између бл. Августина и св. Јована Касијана (Августиновог савременика из Галије), који је у своме познатом делу *Правила и расправе* први пут на латинском језику дао потпуно и аутентично источно учење о монаштву и духовном животу. Он је први на Западу критиковао учење св. Августина о благодати. Међутим, историчари углавном не могу довољно дубоко да сагледају усклађеност њихових учења. Неки савремени историчари (A. Harnac, O. Chadwick) су покушали да исправе ову кратковидост

[2] „On the Character of European Civilization", *Complete Works of I. V. Kireyevsky,* vol. 1 (Москва), стр. 188-89, на руском.

[3] Архиепископ Филарет черниговски, Historical Teaching of the Fathers of the *Church*, vol. 3 (Петроград, 1882), стр. 33-34, на руском.

својих претходника, указујући на наводни „утицај” бл. Августина на Касијана, што нас ипак приближава истини, иако је ова тврдња прилично смела и претерана. Вероватно св. Касијан не би тако слаткоречиво и детаљно говорио о благодати Божијој, да Августин већ није био заступао своје једнострано учење. У овом случају је важно имати на уму да неслагање између Касијана и Августина није неслагање између православног Оца и јеретика (као, на пример, између Августина и Пелагија), већ пре између два православна Оца, која се нису слагала у погледу њиховог представљања једног те истог учења. И св. Касијан и бл. Августин су, због Пелагијеве јереси, покушали да уобличе православно учење о благодати и слободној вољи. Међутим, један је то учинио у најдубљем складу са источним богословским Предањем, док је други, због сопственог пре-рационалног приступа, искривио то исто учење.

Свима је познато да је бл. Августин био најистакнутији противник Пелагијеве јереси на Западу, која је порицала неопходност благодати Божије за човеково спасење. Међутим, мало је оних који су свесни да сам св. Касијан (чије су учење савремени римокатолички богослови неоправдано окарактерисали као *полу-пелагијанизам*) није био ништа мањи противник Пелагија и његовог учења. У своме последњем делу, *Против Несторија*, св. Касијан доводи у везу Несторијево и Пелагијево учење (оба учења су осуђена на Трећем васељенском сабору у Ефесу 431. године) и обојицу их жустро сасеца, оптужујући Несторија да је „запао у тако подла и хулна учења да је у своме лудилу превазишао и самога Пелагија, који је својом хулом већ сам све превазишао” (*Против Несторија*, V, 2). У овој књизи св. Касијан наводи и документ пелагијанског свештеника Лепорија Ипонског, који је јавно оповргао његову јерес. Документат који наводи св. Касијан, а који садржи „исповедање вере свих католика”, наводно против Пелагијеве јереси, подржали су сви афрички епископи (укључујући и Августина). Њега је вероватно и написао сам Августин, који је лично био одговоран за Лепоријево обраћење (*Против Несторија*, I, 5-6). У једном другом одломку (VII, 27), св. Касијан спомиње бл. Августина као једног од његових главних светоотачких ауторитета када се говори о учењу о оваплоћењу (али са напоменама које ћемо касније објаснити). Прецизније речено, бранећи Православље, најпре од Пелагијеве јереси, Касијан и Августин су заступали исту страну и разилазили су се само по питању детаља њихове апологије.

Основна Августинова грешка јесте *пренаглашавање* улоге благодати у животу хришћана и *потцењивање* значаја слободне воље. На такво претеривање га је, по речима архиепископа Филарета, натерало сопствено обраћеничко искуство, помешано са његовим пре-рационализмом латинског ума, који га је и подстакао да превише прецизно дефинише ово питање. Додуше, Августин никада није *порицао* постојање слободне воље, већ ју је увек бранио и супротстављао се онима, који су „уздизали благодат до таквог нивоа да су порицали постојање човекове слободне воље. Затим су, што је још озбиљније, тврдили да на дан Страшнога суда, Бог неће дати свакоме човеку према његовим

делима” (Писмо 214 игуману манастира Хадрумента Валентину). У неким својим делима, Августин, ништа слабије од Касијана, брани улогу слободне воље. На пример, у тумачењу 102 Псалма (Који очишћује сва безакоња твоја), Августин пише: „Он ће те исцелити, али ти мораш пожелети да будеш исцељен. Он потпуно очишћује свакога ко је немоћан, али не и онога ко одбија очишћење.” Сама чињеница да је Августин био западни Отац, који је основао и мушке и женске монашке заједнице, и написао значајна монашка Правила, свакако указује на чињеницу да је он и у пракси разумевао значај аскетске борбе, која је незамислива без суделовања слободне воље. Тако, уопштено посматрајући, Августин заиста поучава хришћане православном учењу о благодати и слободној вољи, али онолико колико он то може у оквирима његове богословске перспективе.

Међутим, у формалним расправама, нарочито оним анти-пелагијанским, које је писао у току задњег периода свог живота и у којима се упушта у логичке дискусије о питањима благодати и слободне воље, Августин често запада у претерану одбрану благодати, која као да оставља мало простора човековој слободи. Упоредимо сада неколико аспеката његовог учења са потпуно православним учењем св. Јована Касијана.

У својој расправи „О казни и благодати”, написаној 426. или 427. године монасима Хадрументума, бл. Августин пише (гл. 17): „Да ли бисте се усудили да кажете да је Петар, чак и када се Христос молио за њега да се не одрекне вере, то заиста и учинио само зато што је то желео да учини? Значи да је Петар у свему могао да одлучује супротно од онога што је Христос желео.” Августин у овом случају заиста претерује. Човек просто осећа да Августиновом опису стварности благодати и слободне воље нешто *недоста̄је*. Св. Јован Касијан, када говори о другом међу првим апостолима, св. Павлу, уместо нас надопуњује ову „димензију која недостаје”: „Он каже: *Но благодаћу Божијом јесам што̄ јесам, и благодат његова која је у мени не оста̄ празна, него се по̄трудих више од свију њих, али не ја, него благодат Божија која је са мном*. (1.Кор. 15, 10). Када каже *по̄трудих се*, он указује на напор сопствене воље. Речима *али не ја, него благодат Божија*, он истиче вредност заштите Божије; док речима *са мном* он потврђује да благодат сарађује са њим када он није лењ или немаран, већ када је делатан и трудољубив” (*Расправе*, XIII, 13). Касијанов став је уравнотежен, јер једнако наглашава значај благодати и слободе, док је Августинов став једностран и непотпун, јер се пренаглашава важност благодати. Тиме је Августин каснијим неправославним мислиоцима омогућио да злоупотребе ове његове речи и тако почну размишљати (као што је то био случај у јансенизму седамнаестога века) о „неодољивој благодати” коју човек, хтео не хтео, мора прихватити.

На сличан начин је Августин претерао и у погледу онога што су каснији латински богослови назвали „претходећом благодати” – благодат која „претходи” или „наступа пре” и подстиче веру у човеку. Сам Августин признаје да је о овој теми имао погрешно мишљење још пре него је постао епископ: „Већ

сам направио исту грешку, мислећи да наша вера у Бога није дар Божији, већ да она сама од себе борави у нама, те да њоме добијамо дарове Божије, којима живимо трезвено, праведно и побожно. Јер, нисам знао да благодат Божија претходи вери...већ сам чак мислио да проповедано Јеванђеље прихватамо искључиво властитим делањем, које потиче од нас самих." („О предестинацији светитеља", гл. 7). Заиста, ова Августинова младалачка грешка је пелагијанска и резултат је пре-рационалног приступа одбрани слободне воље, која тако постаје аутономна и не *сарађује* са Божијом благодаћу. Он, даље, ову поставку погрешно приписује св. Касијану, који је на Западу неправедно оптужен због учења да се благодат Божија добија у складу са човековим заслугама. Међутим, сам Августин је потом запао у супротну крајност, те је *све* што је везано за побуђивање вере приписивао благодати Божијој.

С друге стране, истинско учење св. Касијана, које је уједно и учење Православне Цркве, било је сувише мистично за латински ум. То можемо видети код Проспера Аквитанског, следбеника бл. Августина у Галији, који је први директно напао св. Касијана.

Управо је овоме Просперу и извесном Иларију (не ради се о св. Иларију Арлешком, који се слагао са Касијановим учењем) Августин послао своје две последње анти-пелагијанске расправе - „О предестинацији светитеља" и „О истрајности". У овим делима Августин критикује идеје св. Касијана, које му је укратко и на свој начин представио Проспер. Након Августинове смрти 430. године, Проспер се у Галији показао као велики познавалац његовог учења, те је најпре написао расправу „Против аутора *Расправа*" (*Contra Collatorum*), која је још позната под насловом „О благодати Божијој и слободној вољи". Ова расправа није ништа друго до постепено побијање познате Касијанове тринаесте расправе, у којој се најподробније говори о питању благодати.

Већ од првих редова се види да је Проспер дубоко увређен због тога што је његов учитељ тако отворено критикован у Галији: „Има доста дрских људи који тврде да блаженопочивши епископ Августин није исправно бранио питање благодати Божије, због које се ми и називамо хришћанима. Штавише, они не престају да необузданим клеветама нападају његове књиге, написане против Пелагијеве јереси." (гл. 1). Међутим, Проспер је највише огорчен због онога што он у Касијановом учењу сматра збуњујућом „контрадикцијом", те нам ова његова недоумица (будући да је он верни Августинов ученик) открива природу Августинове грешке.

Проспер је закључио да у једном делу своје тринаесте расправе, Касијан „исправно" учи о благодати (поготово о „претходећој благодати"), тј. управо као бл. Августин. „Ово учење се на почетку расправе није супротстављало истинској побожности и заслужило би праведну и часну похвалу. Међутим, она је изостала, због опасног и пагубног развоја овог учења, те се извитоперила његова првобитна исправност. Јер, након поређења са земљорадником, коме је он пример живљења у вери и благодати, али чији посао, како он каже, не би донео

плода без помоћи Божије, он уводи претпоставку „из које се јасно закључује да почетак не само наших дела, већ и добрих помисли, долази од Бога. Он је Тај Који у нама побуђује свету вољу и даје нам силу и снагу да спроведемо праведна дела која желимо...” Затим, уз тврдњу да се свако врлинско делање савршава само уз благодат Божију, он одмах додаје: „Управо као што ништа истински не можемо желети без божанског надахнућа, тако се без Његове помоћи ништа не може ни привести крају” (*Contra Collatorum*, гл. 2, 2).

Затим, после оваквих и сличних цитата, који откривају св. Касијана као истинског учитеља благодати, ништа мање златоречивог од бл. Августина (због чега неки сматрају да је Августин „утицао” на њега), Проспер наставља: „Сада, једном врстом недокучиве супротности, уводи се претпоставка која учи да многи долазе до благодати без благодати, те да неки, по сопственој слободној вољи, имају потребу да траже, питају и куцају...” (гл. 2, 4). (То значи да он оптужује св. Касијана за исту грешку, коју и сам бл. Августин признаје да је починио ранијих година.) „О, васељенски учитељу, зашто напушташ свој позив, зашто се окрећеш облачној тами греха и одвајаш се од светлости најчистије истине?... Твоје мишљење није ни јеретичко ни католичанско. Први сматрају да је почетак сваког човековог праведног дела, његова слободна воља, док ми постојано верујемо да је Бог источник добрих помисли. Ти си, међутим, пронашао неописиву трећу алтернативу, неприхватљиву и једнима и другима, која се не слаже ни са нашим ставовима, али ни са нашим противницима (гл. 2, 5; 3, 1).

Ова „неописива трећа алтернатива” је *православно* учење о благодати и слободној вољи, које је касније познато као *синергија*, *сарадња* Божанске благодати и човекове слободне воље, при чему ни благодат ни слобода не делају независно једна од друге. Св. Касијан, остајући веран пуноти ове истине, понекад говори о човековој слободној вољи, а понекад о Божанској благодати, што је за Просперов пре-рационалан ум „необјашњива контрадикција”. Св. Касијан учи следеће: „Следујући овим Светим списима, видимо да постоји потврда сарадње благодати Божије и наше слободне воље, јер иако човек сам може тражити врлину, он увек потребује помоћ Божију?” (*Расправе*, XIII, 9). „Међутим, овде се поставља питање међусобне зависности: да ли је Бог милостив према нама, јер смо претходно пројавили почетак добре воље, или смо, по милости Божијој, примили почетак добре воље. Они, који се држе властитог расуђивања и тврде више од онога што је исправно, могу пасти у различите замке” (*Расправе*, XIII, 11). „Заиста се чини да су благодат и слободна воља међусобно супротне, али оне у ствари пребивају у складу. Тако, закључујемо да из побожности морамо обоје прихватити, како не бисмо, одузимајући од човека благодат или слободну вољу, нарушили исправну веру наше Цркве” (*Расправе*, XIII, 11).

Како је ово дубок и смирен одговор на питање на које западни богослови (не само бл. Августин) никада нису могли да дају адекватан одговор! У *хришћанском*, а нарочито у монашком *опиту*, из којег и говори св. Касијан, у сарадњи слободне воље и благодати, не постоје никакве „контрадикције”. Њих

може пронаћи само људска логика када покушава да схвати ово питање као чисту апстракцију, одвојену од живота. Разлика између бл. Августина и св. Касијана у приступу овоме проблему лежи у дубини њихових одговора. Августин само признаје да је то „питање веома сложено и већини неразумљиво" (Писмо 214 игуману манастира Хадрументум Валентину). Тако он овде показује да је то за њега заиста занимљиво питање, које се *умом познаје*, док је за св. Касијана то дубока тајна, чија се истина спознаје опитом. На крају своје тринаесте расправе, св. Касијан показује да он следује „свим саборским Оцима, који су о савршеном срцу проповедали не кроз испразне расправе, већ кроз подвиг и делање" („испразне расправе" је најоштрија критика, коју овај истакнути Епископ ипонски себи допушта). Тако, он своју расправу о „синергији" благодати и слободне воље завршава следећим речима: „Уколико се нађе било какав другачији закључак, који је плод човековог умовања и супротставља се овоме тумачењу, онда се он мора избећи, пре него наруши нашу веру. Јер, човеков ум и разум не могу у потпуности појмити како Бог све устројава, али се истовремено све може приписати и нашој слободној вољи," (*Расправе*, XIII, 18).

III

УЧЕЊЕ О ПРЕДЕСТИНАЦИЈИ (ПРЕДОДРЕЂЕЊУ)

У своме учењу о благодати, бл. Августин западa у највећу заблуду када говори о *предестинацији*, због чега су га превасходно и нападали. Идеја о предестинацији је, у случајевима када се погрешно разумевала, оставила такве последице на неуравнотежене умове, да их више ни сва Августинова православна становишта нису могла зацелити. Међутим, не смемо заборавити да се данас реч „предестинација" углавном разумева у калвинистичком смислу, те су они, који се нису детаљније бавили овим питањем, понекад склони да оптужују Августина за ову чудовишну јерес. Зато на самом почетку ове студије морамо нагласити да блажени Августин сигурно није учио о „предестинацији" на онај начин како је људи данас схватају. Он је – као и већим делом свога учења о благодати – дао *православно* учење о предестинацији, али на један екстреман начин, који није било тешко одмах погрешно протумачити.

Православно схватање предестинације се може пронаћи код св. ап. Павла: *Јер које унапријед позна, унапријед и одреди, да буду саобразни лику Сина његова... А које унапријед одреди, оне и призва; а које призва оне и оправда; а које оправда оне и прослави* (Рим. 8, 29-30). Овде св. ап. Павле говори о онима које је Бог унапред познао и предодредио за вечну славу, што у васцелом контексту хришћанског учења, подразумева да предестинација обухвата и слободу избора онога који ревнује за спасење. Тако се и у овом случају срећемо са тајном синергије - сарадње Бога и човека. Св. Јован Златоусти на следећи начин тумачи исти одељак (Омилија 15 о Посланици Римљанима): „Апостол овде говори о предзнању како се не би све приписивало призиву... Јер, ако је сам призив довољан, због чега се онда сви не спасавају? Зато он наглашава да се спасење призваних не постиже самим призивом, већ и предзнањем, те сам призив није обавезан или пресудан. Сви су били позвани, али нису сви послушали." Епископ Теофан Затворник о овоме каже: „Што се тиче слободних бића, Божије предодређење не нарушава њихову слободу и не чини их не-својевољним извршиоцима Његових одлука. Слободно делање Бог већ предвиди као такво. Он види васцело кретање једног слободног човека и општи исход његовог делања, те провиђајући то, Он то гледа као већ остварено... Овде не говоримо да је делање слободног човека последица предестинације, већ да је она последица слободног делања" (*Тумачење Посланице Римљанима*, гл. 1-8, на руском, Москва, 1890, стр. 532).

Међутим, Августин је због своје претеране склоности ка људској логици, постао преокупиран овом тајном, те је покушао да „објасни" њене наводне тешкоће, тешко појмљиве просечном уму. (Ако је неко већ „предодређен", мора ли се онда борити за своје спасење? Ако, пак, није, може ли одустати од такве

борбе?) Ми, наравно, не треба да следимо ово Августиново учење, већ да увидимо да је он сам осећао сву тежину свога положаја, те је често налазио за сходно да се правда и да тумачи своје учење како се оно не би „погрешно разумело”. У својој расправи „О истрајности”, он пише: „Ипак, ово учење се не сме проповедати свим хришћанским заједницама, или људима споријег разумевања, већ би требало да оно буде делимично поткрепљено одговарајућим проповедима” (гл. 57). Ово је заиста посебно прихватање „сложености” основног хришћанског учења! „Сложеност” овога учења (које осећају западни обраћеници у православну веру, све док не стекну извесно искуство стварног православног живљења) запажају само они који покушавају да га „реше” разумским путем. Православно учење о сарадњи Бога и човека, неопходности аскетске борбе и воље Божије да се *сви* људи спасу (1.Тим. 2, 4) је сасвим довољно за решавање непотребних проблема, које доноси људска логика.

Такође, претила је опасност да неки од Августинових слушалаца стекну потпуно погрешно мишљење о благодати и слободној вољи, и то, као што је сам Августин запазио, управо због његовог пре-рационалног приступа учењу о предестинацији. Овај проблем је нарочито постао актуелан неколико година након Августинове смрти, када је на њега одреаговао један од великих галијских Отаца. *Св. Викентије Лерински*, богослов из великог манастира на јужној обали Галије, познат по својој верности источном учењу, а нарочито Касијановом учењу о благодати, 434. године је написао *Commonitory* како би се успротивио „посветовњаченим новинама” разних јереси, које су тада нападале Цркву. Тако је он, између осталог, цензурисао учење једне групе „која се дрзнула да тврди да се у *њиховој* цркви – односно у њиховој малој заједници – налази изузетан, посебан и у потпуности личан облик божанске благодати, који је божански устројен, и задобија се без икаквог подношења бола, улагања труда или напора, а добијају је сви чланови њихове групе, чак иако је не траже и не куцају. Тако, ношени анђелским рукама – односно под заштитом самих анђела – они се никада неће *разбити о камен*, тј. никада неће бити оспоравани” (*COMMONITORY*, гл. 26).

Постоји још једно дело - *Викентијеви приговори* (вероватно истог св. Викентија Леринског), које потиче из овога периода, а садржи сличне критике. То је збирка „логичких дедукција” из тврдњи бл. Августина, којима би се сигурно сваки право-верујући хришћанин супротставио: „Бог је творац наших грехова”, „покајање је бесмислено за оне који су већ предодређени за смрт”, „Бог је већи део људског рода створио за вечну осуду”, итд.

Уколико су ове критике усмерене против самог Августина (кога св. Викентије именом не спомиње у своме *COMMONITORY*), онда су оне очигледно неоправдане. Августин никада није заступао *такво* учење о предестинацији, које уништава комплетан смисао подвижништва. Као што смо видели, он је сматрао неопходним да се успротиви онима који „уздижу благодат до те мере да поричу слободу човекове воље” (Писмо 214), те би се стога он сигурно нашао на страни св. Викентија. Критике св. Викентија су у потпуности оправдане када су усмерене

против Августинових неумерених следбеника – оних који су скренули његово учење на не-православни пут и који су, одбацујући сва Августинова тумачења, учили да благодат Божија делује без улагања човековог труда.

На жалост, постоји један изразито погрешан део Августиновог учења о благодати, а нарочито о предестинацији, који је подстакао јеретике на разне „логичке дедукције". Следујући Августиновом мишљењу о благодати и слободи, апостолова тврдња да Бог *хоће да се сви људи спасу* (1.Тим. 2, 4) се не може *дословно* схватити. Уколико је Бог „предодредио" да се само неки људи спасу, онда Он мора то и *хтети*. Видимо, дакле, да у овом случају људска логика не може да појми ову тајну хришћанске истине. Међутим, Августин, будући веран сопственој логици, „објашњава" овај одломак из Светога Писма у складу са својим целокупним учењем о благодати: „Речено је *Он хоће да се сви људи спасу*, јер под тим подразумева оне који су предодређени за то, јер се међу њима налазе разни људи" („*О казни и благодати*", гл. 44). Тако он у ствари пориче да Бог хоће да се сви спасу. На жалост, Августина је његова непоколебљива логика одвела тако далеко да он чак учи (додуше само на неколико места) о „негативној" предодређености (предодређеност на вечно проклетство), која је потпуно страна Светоме Писму. Он јасно говори о „класи људи предодређених на деструкцију" (*О човековом усавршавању у праведности*, гл. 13), и поново каже: „Онима које је Он предодредио за вечну смрт, Он је истовремено и најправеднији Судија" (*О души и њеном пореклу*, гл. 16).

Истовремено морамо пазити да Августинове речи не тумачимо са калвинистичког становишта. Наиме, Августин у свом учењу уопште не тврди да Бог одређује или тера човека *да чини зло*. Читав контекст нам говори да он није веровао у то, већ да је често порицао ову специфичну оптужбу и то понекад са очигледним гнушањем. Тако, на приговор да је „човекова сопствена грешка ако се он, подржавајући и прихватајући искушење, одрекне вере" (што се противи схватању да Бог *одређује* човеково одрицање од вере), Августин даје само следећи одговор: „*Ко то пориче?*" (*О истрајности*, гл. 46). Неколико деценија касније, ученик бл. Августина, Фулгентије Руспенски, тумачећи ово учење, пише: „Сматрам да се у овом одломку, у којем св. Августин тврди да постоје људи предодређени на осуду, ово предодређење може схватити само у смислу *казне*, а не човековог греха: не у смислу зла, које они неоправдано чине, већ у смислу казне, која им с разлогом следује" (*Ad Monitum*, I, 1). Дакле, Августиново учење о „предодређености на вечну смрт" не тврди да Бог хоће или да Он одређује да ли ће се неко одрећи вере или ће чинити зло, нити да Бог таквог човека Својом вољом осуђује на пакао, већ то пре значи да Бог хоће да осуди оне који, по својој слободној вољи, чине зло. Ово, међутим, није у складу са православном вером, те Августиново учење о предодређености, упркос својој ограничености, још увек може да скрене људе са правога пута.

Пошто је Августиново учење исправно тумачено пре Касијанових *Расправа*, онда је очигледно на кога св. Касијан мисли, када у тринаестој глави

својих *Расправа*, излаже православни одговор на ову обману: „Пошто Он не жели да нестане ни најмањи од Његових, како онда можемо замислити, а да не похулимо, да Он неће да се *сви* људи спасу, већ *само неки*? Дакле, они који нестају, нестају против Његове воље" (*Расправе*, XIII, 7). Августин не би могао прихватити такво учење, јер је он погрешно *апсолутизовао* благодат и не може ни замислити да се нешто може догодити против Божије воље. Међутим, у православном учењу о синергији, важније место се придаје тајни човекове слободе, која заиста може да не прихвати оно што Бог тражи од њега и на шта га стално призива.

На Западу, учење о предестинацији (не у Августиновом суженом, већ у фаталистичком смислу, које су касније заступали неки јеретици) није имало баш светлу будућност и довело је до најмање три велика преокрета. Средином петога века, презвитер Луцидије је тврдио да постоји апсолутна предестинација и за спасење и за осуду, при чему сила Божија неодољиво подстиче неке на добро, а неке на зло. Луцидије се након противљења св. Фауста, епископа регијумског, великог Викентијевог и Касијановог ученика, покајао због овога учења, након што је оно осуђено на помесном сабору у Арлесу око 475. године. Затим, у деветом веку је саксонски монах Готшалк изнова започео ову расправу, износећи два „потпуно слична" предодређења (једно за спасење, а друго за осуду), негирајући човекову слободу, као и Божију вољу да спасе све људе, због чега је у франачком царству уследила велика расправа. Доста касније, Лутер, Цвингли, а нарочито Калвин су учили најекстремнијем облику предестинације: да је Бог створио неке људе као „сасуде гнева" и осудио их на вечно проклетство, те да Он спасава и кажњава само када Он то хоће, без обзира на свако човеково делање. Иако сам Августин никада није заступао ова мрачна и најнехришћанскија учења, ипак је њихов извор јасан, а он се чак наводи и у Католичкој енциклопедији (1911 издање, које је пажљиво бранило Августинову православност): „Порекло јеретичког учења о предодређености нас води до неправилног разумевања и тумачења Августиновог мишљења о вечном избору и осуди на вечне муке. Ова се јерес одмах након његове смрти раширила и у западној Цркви, док се источна Црква на чудесан начин сачувала од ових крајности." (део 12, стр. 376). Више је него очигледно да се Исток сачувао од ових јереси само захваљујући исправним учењима св. Касијана и источних Отаца о благодати и човековој слободној вољи, која нису остављала простора за „погрешна тумачења".

Стога, иако су крајности у учењу бл. Августина о благодати заиста биле озбиљне и оставиле жалосне последице, ипак не претерујмо и не окривљујмо га за екстремне ставове, које су му јеретици, али и његови непријатељи, приписали. Такође, не треба да кривимо само њега за настанак ових јереси, јер такав став занемарује стварни историјски ток развоја духовности. Чак ни највећи мислилац, кад се нађе у интелектуалном вакуму, не може ништа променити. Разлог због чега се екстремно учење о предестинацији појавило у различитим временским размацима на Западу (а не на Истоку) изнад свега лежи, не у Августиновом

учењу (које је било само изговор и привидно оправдање), већ пре у пре-рационалистичком менталитету, својственом западним народима. У Августиновом случају, овај менталитет је једног у основи православног мислиоца одвео у крајности, док је код Калвина, на пример, проузроковао гнусну јерес у особи, која је и по начину мишљења и осећањима била заиста далеко од Православља. Да је Августин своје учење ширио на Истоку и у Грчкој, јеретичко учење о предестинацији се не би ни појавило, или макар не са таквим пагубним последицама у облику разних јереси, које су се појавиле на Западу. Нерационализам, карактеристичан за источни ум, не би дозволио појаву таквих последица Августиновог учења, а и мање би се обраћала пажња на њега него на Западу, јер је православна Црква тада као и данас имала непромењен став о њему: он је поштовани отац Цркве, не без извесних погрешака, због чега је по значају иза великих отаца Истока и Запада.

Да бисмо створили што јаснију слику о бл. Августину, сада када смо мало детаљније представили његово најспорније учење, осврнућемо се на мишљења Светих Отаца Истока и Запада.

IV

МИШЉЕЊА У ПЕТОВЕКОВНОЈ ГАЛИЈИ

Када говоримо о овој теми, у ствари говоримо о ставу галијских Отаца из петога века, јер се управо тамо Августиново учење о благодати најпре и највише оспоравало. Већ смо видели како су св. Касијан и св. Викентије оштро критиковали Августиново учење (или учење његових следбеника). Како су онда они и други његови савременици посматрали бл. Августина? Да бисмо одговорили на ово питање, потребно је да мало детаљније проучимо само учење о благодати, али и да видимо како су га, после критике св. Касијана и његових следбеника, Августинови ученици изменили.

Они који су у петовековној Галији проучавали историју расправа о благодати запазили су да се ради о прилично млакој расправи у поређењу са Несторијевим, Пелагијевим заблудама и заблудама других јеретика. Поред тога, о Августиновом учењу се увек расправљало као о спору *у Цркви*, а не као о сукобу Цркве са јеретиком. Никада нико Августина није назвао јеретиком, нити је он тако називао оне који су га критиковали. Стога, расправе написане „Против Августина" нису ништа друго до дела јеретика (као што је пелагијански учитељ Јулијан), а не православних Отаца.

Проспер Аквитански и Иларије у својим писмима Августину износе мишљења св. Касијана и других савременика (она су објављена у Августиновим делима као Писмо 225 и 226). Проспер и Иларије запажају да су они, и поред критике Августиновог учења о благодати и предодређености, по другим питањима у потпуности сагласни са њим и изузетно га поштују. Августин, пак, у своја два дела одговара на ове критике и за своје критичаре каже да „треба бити снисходљив у љубави према нашој браћи", чији ставови о благодати „их увелико одвајају од Пелагијанаца" („О предодређености светитеља", гл. 2). У закључку своје последње расправе, он скрушено тражи да Црква да коначан суд о његовим ставовима: „Нека би они који мисле да сам у заблуди, поново пажљиво размотрили оно што је речено, да не би случајно и сами погрешили. А када, преко оних који читају моје списе, постанем не смао мудрији, већ и савршенији, заблагодарићу Господу" („О истрајности", гл. 68). Блажени Августин сигурно никада није био „фанатичан" у својим догматским неслагањима са православним хришћанима, а тако пажљив и великодушан приступ имају и сви његови противници учења о благодати.

Сам св. Касијан, у својој књизи *Против Несторија*, спомиње Августина као једног од осам светоотачких ауторитета по питању учења о оваплоћењу Христовом и наводи два цитата из његових дела (VII, 27). Међутим, истовремено је истина да он за Августина не користи речи хвале, као што то чини за св. Иларија Пуатјерског („човек обдарен свим врлинама и благодаћу", гл. 24), св.

Амвросија („тај познати слуга Божији, који обитава на Божијем длану, и вечно, попут драгуља, светли на Божијој десници”, гл. 25) и св. Јеронима („васељенски учитељ, чији списи, попут божанске светиљке, осветљавају васцели свет”, гл. 26). Насупрот томе, Касијан Августина назива само „Августином, служитељем (sacerdos) ипонским” и то сигурно чини из разлога што га сматра мање значајним од осталих Отаца. Сличан став се може видети и код осталих источних Отаца, који праве разлику између „божанственог” Амвросија и „блаженог” Августина. (Касније ћемо објаснити због чега се он на Истоку до данас назива „блаженим”). Међутим, св. Касијан је истински уважавао Августина (само што није прихватао његово учење о благодати) и сматрао га је православним Оцем, а не јеретиком, или неким чије је учење спорно или се може одбацити. Слично томе, постоји антологија Августиновог учења о Светој Тројици и о Оваплођењу Сина Божијег, чији је аутор св. Викентије Лерински, што је још један показатељ да су чак и они који су се супротстављали његовом учењу о благодати, прихватали Августина као учитеља Православља, али по другим питањима вере.

Убрзо након смрти блаженог Августина (почетком 430-тих година), Проспер Аквитански је отпутовао у Рим и затражио од папе Келестина да да своје мишљење о Августиновим критичарима. Папа није дао никакав суд о њима, већ је послао писмо епископима јужне Галије у којима је изложио „званични” став Запада о Августиновом учењу: „Са Августином, кога сви људи воле и поштују, смо одувек били у заједници. Нека би ишчезао дух омаловажавања, који се, на жалост, увелико шири.”

Августиново учење о благодати је у галијску Цркву унело немир, који је трајао током читавог петог века. Међутим, мудри умови су остали умерени. Тако, чак и Проспер Аквитански, најпознатији Августинов ученик, у једном од својих дела за Августина („Одговори на *Capitula Gallorum*”, VIII) каже да се заиста грубо (*durius*) изразио када је рекао да Бог не жели да се сви људи спасу. Он у свом каснијем делу (око 45. године), *Призив свих народа* (*De vacatione omnium gentium*), открива да је Августин знатно ублажио своје учење пре смрти. (Неки су чак сумњали да је Проспер аутор ове књиге, али су касније научници потврдили његово ауторство; видети де Летров превод Проспера). Циљ ове књиге јесте „да истражи границе наше уздржаности, коју треба да одржимо у овом сукобу мишљења” (Књига I, 1), па се аутор заиста труди да истину о благодати и спасењу представи тако да задовољи обе стране, те да, уколико је то могуће, оконча поменуту расправу. Он изричито наглашава да благодат не *приморава* човека, већ да дејствује у складу са његовом слободном вољом. Објашњавајући суштину свога учења, он пише: „Уколико у потпуности занемаримо бескрајно надговарање, које настаје у ватри неуравнотежених расправа, показаће се да на уму морамо имати три ствари. Прво, морамо нагласити да Бог хоће да се сви људи спасу и да дођу у познање истине. Друго, несумљиво је да сви који дођу у стварно познање истине и спасења, чине то не из сопствених заслуга, већ уз делатну помоћ благодати Божије. Треће, морамо

признати да човеков ум не може појмити дубине Божијег делања" (Књига II, 1). Ово је суштински „измењена" (и знатно боља) верзија Августиновог учења, која је након 75 година, на оранжском Сабору и окончала ову расправу.[4]

Први галијски Отац после св. Касијана, који је подржао учење о синергији био је св. Фауст Лерински, касније епископ регијумски. Он је написао расправу „О благодати Божијој и слободној вољи" у којој напада и „лукавог учитеља Пелагија" и „заблуду о предодређености" (мислећи на презвитера Луцидија). Св. Фауст, као и св. Касијан, сматра да су благодат и слобода међусобно неодвојиве, јер благодат увек сарађује човековој вољи ради његовог спасења. Он слободну вољу пореди са „кукицом" која се појављује и задржава благодат (ово поређење баш неће умирити строге Августиновце, који су заговарали апсолутну „претходећу благодат"). Када у свом писму једном грчком ђакону св. Фауст пише о књигама бл. Августина, он запажа да чак и „најученији људи заговарају ставове који се морају проверити". Међутим, он се према Августину увек односи са дужним поштовањем, називајући га *beatissimus pontifex Augustinus*, „најблаженији јерарх Августин". Св. Фауст је такође празновао дан упокојења бл. Августина, те је у своје списе укључио и беседу на тај празник.

Међутим, строги Августиновци приговарају чак и умереним ставовима овога великог Оца. Међу таквима је Африканац Фулгентије Руспенски, који је написао више студија о благодати и предодређености, и тако се супротставио св. Фаусту, због чега се ова жестока расправа наставила. Православни поглед на ову расправу можемо, видети у збирци биографских података - *Житија познатих људи* (наставак истоимене књиге бл. Јеронима) - презвитера Генадија Марсељског, која је написана крајем петога века. Генадије се у својој расправи *О еклисиолошкој догми* открива као Касијанов истомишљеник, и то управо по питању благодати и слободне воље. Такође, његови коментари о главним учесницима у овој расправи веродостојно сведоче о ставу западних следбеника св. Касијана о овом питању и то педесет или више година након Августиновог и Касијановог упокојења.

Генадије за св. Касијана каже (гл. 62): „Из њега говори искуство, које је исказано веома снажним језиком. Прецизније речено, иза његових речи се крије дубоко значење, а иза његовог говора истинско делање. Св. Касијан је дао велики број делатних поука, намењених најразличитијим монасима." Затим следи списак његових дела, са свим расправама, што уједно представља и једно од најдужих поглавља у овој књизи. Његово учење о благодати се не спомиње, али је упркос томе св. Касијан ипак представљен као православни Отац.

С друге стране, Генадије о Просперу пише следеће (гл. 85): „Сматрам да је он написао анонимну књигу о појединим Касијановим делима, које Црква Божија сматра лековитим, а он штетним. Наиме, Касијаново и Просперово

[4] Проспер аквитански, *The Call of All Nations*, прев. P. de Letter, S. J. (Westminster, Maryland: The Newman Press, 1952).

мишљење о благодати Божијој и слободној вољи је потпуно супротно.” Овде се нарочито наглашава православност Касијановог учења и његова супротстављеност Просперовом учењу. Међутим, Генадије упркос томе прилично умерено критикује Проспера.

Генадије о св. Фаусту пише следеће (гл. 86): „Он је објавио изузетно дело „О благодати Божијој којом смо спасени”, у којем говори да благодат Божија свагда позива, претходи и помаже човековој вољи. То значи да се свако богоугодно дело слободне воље, савршава не по сопственим заслугама, већ по дару благодати Божије.” Касније, након коментара о његовим осталим књигама, он наставља: „Овоме изузетном учитељу треба живо веровати и дивити му се.” Прецизније речено, Генадије брани св. Фауста као православног Оца, и то нарочито због оптужбе (која се често односила и на св. Касијана) да он пориче постојање „претходеће благодати”. Августинови следбеници нису могли да појме да православно учење о синергији никако не пориче постојање „претходеће благодати”, већ само учи о њеној *сарадњи* са човековом слободном вољом. Генадије (а и св. Фауст) са посебном пажњом наглашава ово веровање у „претходећу благодат”.

Погледајмо сада шта Генадије каже о бл. Августину. Не смемо заборавити да је ова књига написана 480-тих или 490-тих, када је расправа о Августиновом учењу о благодати била стара већ близу 60 година, када су се отворено истицале крајности његовог учења и када су пагубне последице ових претеривања биле очигледне у већ осуђеном Луцидијевом учењу о предестинацији.

„Августин, епископ ипонски, човек познат широм света по својој учености, како духовној, тако и световној, беспрекорне вере, чистога живота, написао је толико дела да се не могу чак сва ни сакупити. Ко се може похвалити да има сва његова дела, или ко је тако приљежно прочитао све што је он написао?” Након његове похвале Августина, у неким рукописима на овом месту почиње критика: „Дакле, на основу његове многоговорљивости, испуњава се Соломонова изрека *У мноштву речи нема греха*” (гл. 39). Ова критика Августина (било да се приписује Генадију или каснијим преписивачима) није ништа блажа од критика св. Касијана и Фауста, јер истиче несавршеност Августиновог учења. Наиме, заговорници строго православног учења о благодати у петовековној Галији, посматрали су Августина као великог учитеља и Оца, иако су сматрали неопходним да истакну његове заблуде, што је, до данашњега дана, остао православни став према бл. Августину.

До почетка шестога века, неслагања око учења о благодати су се гомилала и у критикама св. Фауста, чија је „кукица” слободне воље и даље наставила да мучи још увек пре-рационалне Августинове следбенике. Васцела расправа се окончала првенствено захваљујући напорима св. Кесарија, митрополита арлешког, чији је положај допринео коначном помирењу две стране. Он је живео у леринском манастиру, где је важио за једног од најстрожијих подвижника и следбеника монашког учења св. Фауста, кога је увек називао светим. Али, он је

истовремено толико уважавао и волео бл. Августина, да је Бог услишио његову молитву да се упокоји на исти дан као и бл. Августин (упокојио се уочи 28. августа, 543. године). Такође, 529. године, он је председавао оранжским Сабором, на коме је присуствовало 14 епископа и донесено је 25 канона, којима је измењено Августиново учење о благодати. Крајности његовог учења о готово неодољивој природи благодати су пажљиво избегнуте, а учење о предестинацији се ни не спомиње. Посебно је критиковано његово учење о „предодређености на зло" (које су неки погрешном „логичком дедукцијом" извели из Августинове „предодређености на смрт"), а његови заговорници („уколико има таквих који желе тако зло да мисле") су анатемисани.[5]

На овом Сабору нису ни споменута, ни осуђена православна учења св. Касијана и св. Фауста. Наиме, њихово учење о синергији тада још није било познато, док се о слободи човекове воље и даље говорило, али у пре-рационалним оквирима западног начина размишљања. Тако је Августиново учење исправљено, али пунота много дубљег источног учења није прихваћена. Због тога данас западни тражитељи хришћанске истине, учење св. Касијана сматрају правим откровењем. Међутим, то не значи да је Августиново учење, у своме измењеном облику, „погрешно" (јер оно преноси истину и то на најбољи могући начин), већ само да је истина дубље и потпуније изражена у учењу св. Касијана.

[5] J. C. Ayer, *A Source Book for Ancient Church History* (New York, 1922.), стр. 475.

V

СТАВ ИСТОКА И ЗАПАДА У ШЕСТОМ ВЕКУ

Када се на Западу окончала расправа о благодати (на Истоку се није ни обраћала пажња на њу, јер се источно учење није ни доводило у питање), формирано је и мишљење о бл. Августину – он је велики Отац Цркве, познат и поштован на целом Западу и мање познат, али ипак поштован и на Истоку.

Став Запада према бл. Августину описао је св. Григорије Двојеслов, папа римски, православни Отац, једнако поштован и на Истоку и на Западу. У писму Инокентију, префекту Африке, св. Григорије пише (посебно имајући на уму Августинова тумачења Светога Писма): „Ако желиш да се наситиш укусном храном, читај дела бл. Августина, твога земљака, и не тражи наш кукољ поред његовог доброг плода” (*Посланице*, књига X, 37). При томе га св. Григорије назива „светим Августином” (*Посланице*, књига II, 54).

На Истоку, где није баш било велике потребе за расправама о Августину (чија дела још увек нису била позната), став према њему се најбоље могао сагледати приликом великог окупљања источних и западних Отаца – на Петом васељенском сабору, у Цариграду 553. године. На раду овога Сабора, Августиново име се неколико пута спомињало. Тако је већ на првом заседању, окупљеним Оцима прочитано писмо св. цара Јустинијана, у којем се, између осталог, каже: „Још изјављујемо да се чврсто држимо одлука, донесених на претходна четири Сабора, и на сваки могући начин следујемо Светим Оцима Атанасију, Василију, Григорију Цариградском, Кирилу, Августину, Проклу, Лаву и њиховим списима о истинитој вери.” (*Седам васељенских сабора*, Ердман, стр. 303).

Затим поново, у последњем „закључку” Сабора, где се Оци, по неком питању, позивају на бл. Августина, пише следеће: „Прочитано је неколико писама блаженопочившег Августина, светила међу афричким епископима...” (Ibid., стр. 309).

Коначно, римски папа Вигилије, који је био у Цариграду, али је одбио да учествује у Сабору, у „Декрету”, који је написао након неколико месеци (док је још боравио у Цариграду), а којим коначно признаје поменути Сабор, позива се управо на бл. Августина: „Очигледно је да су наши Оци, а нарочито бл. Августин, који је заиста познати учитељ божанственог Писма и римског беседништва, опозвали нека његова дела и исправили поједине тврдње, додавши оно што је он изгубио, а затим пронашао” (Ibid., стр. 322).

Стога, можемо да закључимо да се у шестом веку, упркос понеким спорним учењима, која је морао да исправи, бл. Августин убраја међу црквене Оце, за које постоје само речи неизмерне хвале.

У каснијим вековима, поменути одломак из писма св. цара Јустинијана, у којем он и Августина убраја међу водеће црквене Оце, наводили су латински писци у својим богословским расправама са источним Оцима (текст ових саборских канона је сачуван само на латинском језику), намеравајући да у васељенској Цркви васпоставе ауторитет бл. Августина и осталих западних Отаца. Сада ћемо видети како су велики источни Оци овог периода прихватили бл. Августина, и тиме нам предали исправан православни став, који би требало да имамо према Оцима као што је бл. Августин.

VI

ДЕВЕТИ ВЕК: СВ. ФОТИЈЕ ВЕЛИКИ

На Истоку се о богословљу бл. Августина (изузимајући његово учење о благодати) почело расправљати тек крајем деветог века и то због *Filioquea* (учења да Дух Свети исходи „и од Сина", а не само од Оца, како се одувек учило на Истоку). Због тога је на Истоку један грчки отац (св. Фотије) почео пажљиво да проучава Августиново богословље. Галијски Оци, који су се супротстављали његовом учењу о благодати, иако су поучавали у источном духу, ипак су живели на Западу и писали искључиво на латинском језику.

Проблем *Filioquea* из деветог века представља једну веома опширну тему, о којој је недавно објављена још једна краћа студија.[6] Ми ћемо овде само говорити о ставу св. Фотија према бл. Августину, који се суштински не разликује од става галијских отаца. Св. Фотије једино детаљније објашњава православни поглед на једног великог и светог Оца који је заступао извесна погрешна учења.

У једном своме делу - „Писмо аквилејском патријарху" (који је био један од највећих апологета *Filioquea* на Западу) - св. Фотије на тврдњу да су „велики Амвросије, Августин, Јероним и још неки Оци написали да Дух Свети исходи и од Сина", одговара: „Ако је то мишљење десеторице или чак двадесеторице Отаца, осталих 600 тако не мисле. Ко има чак толико смелости да вређа Свете Оце? Нису ли то они, који њихову побожност своде на неколико речи, супротстављају их саборским канонима и издвајају их од осталих Отаца? Или то, пак, чине они који то мноштво Отаца сматрају њиховим бранитељима? Ко се дрзнуо да вређа св. Августина, св. Јеронима и св. Амвросија? Не чине ли то они који их присиљавају да се успротиве нашем Господу и Учитељу, или то, пак, чине они који желе да сви следујемо учењу нашега Господа?"

Затим св. Фотије наводи једну примедбу, карактеристичну за ускоумни латински менталитет: „Уколико је њихово учење исправно, онда сви који их сматрају Оцима треба да прихвате њихово мишљење. Међутим, уколико они не говоре истину, морају се одбацити заједно са јеретицима." Одговор св. Фотија на поменути рационалистички став је заиста веома дубок, осећајан, сострадалан и показује како истинско Православље гледа на оне који, упркос томе што живе у истинитој вери, греше: „Није ли било много сложених ситуација, које су навеле многе Оце да се, макар делимично, нетачно изразе, да се под утицајем противника прилагоде околностима, или, пак, да понекад то учине из својственог им људског незнања?... Ако су неки нетачно говорили, или, из неког нама непознатог разлога, чак и скренули са истинског пута, али их нико није исправио, нити их подстакао да се науче истини – примамо их међу остале Оце,

[6] Richard Haugh, *Photius and the Carolingians* (Belmont, Massachusetts: Nordland, 1975).

као да ништа нису ни рекли. То чинимо због њиховог исправног живота, истакнуте врлине и њихове вере, непогрешиве у другим аспектима. Ми, међутим, не следујемо њиховом учењу које је скренуло са пута истине... Ми, пак, који знамо да су неки од наших Светих Отаца и учитеља скренули са пута вере у догматске истине, не проглашавамо њихове заблуде учењима, већ их примамо као браћу."[7]

У своме каснијем делу, *Мистагогија*, које говори о исхођењу Светога Духа, св. Фотије на сличан начин говори о Августину и другима, који су грешили у погледу *Filioquea*. Он потом брани Августина од оних који га оптужују да се противи предању Цркве и позива Латине да исправе грешку својих Отаца и то „миром и благодарношћу" (*Photius and the Carolingians*, стр. 151-53).

Учење бл. Августина о Светоме Духу, попут његовог учења о благодати, није толико погрешно због неких конкретних питања. Да је он у потпуности познавао источно учење о Светој Тројици, вероватно не би учио да Дух Свети исходи „и од Сина". Наиме, проблем је у томе што је бл. Августин приступио целој догми са различитог - „психолошког" – становишта, које, у поређењу са источним начином изражавања истине богопознања, није исправно. Тако се преко учења о благодати, али и осталих учења, показало да ускоумни латински приступ није толико „погрешан", колико „ограничен". Неколико векова касније, велики источни Отац, св. Григорије Палама, покушао је да оправда латинске формулације исхођења Светога Духа (све док се не нарушава *ипостас* Светога Духа): „Не приличи нам да се недолично понашамо, узалудно се препирући због речи."[8] Ако су они који су погрешно учили о исхођењу *ипостаси* Светога Духа (као што је св. Фотије веровао да је чинио бл. Августин), то чинили пре него што се Црква посветила овоме проблему и изложила коначно православно учење, не смемо према таквима бити немилосрдни и „не смемо их одлучити од осталих Отаца".

Сам бл. Августин је у потпуности заслужио снисхођење из крајње братске љубави, које је св. Фотије показао по питању Августинове заблуде. У закључку своје књиге *О Светој Тројици*, он пише: „О, Господе, Једини, Троједини Боже, све што написах у овим књигама долази од Тебе; нека би Те сви славословили. Ако написах нешто од себе сама, нека би ми опростио Ти и они који су Твоји."

Тако, у деветом веку, када се појавила друга озбиљна заблуда бл. Августина и постала предмет бројних расправа, православни Исток је и даље бл. Августина сматрао Светим Оцем.

---

[7] *Photius and the Carolingians*, стр. 136-137; неки одломци су преузети из руског превода архиепископа Филарета черниговског, op. cit., књига 3, стр. 254-55.
[8] John Mayendorff, *A Study of Gregory Palamas*, (London: The Faith Press, 1964), стр. 231-32.

VII

КАСНИЈИ ВЕКОВИ: СВ. МАРКО ЕФЕСКИ

У петнаестом веку, на флорентинском Сабору, сазваном ради оставривања уније са Латинима, поновила се слична ситуација као у време св. Фотија: Латини су се позивали на бл. Августина као на необориви ауторитет (а понекад сасвим погрешно) и то по питању најразличитијих учења од *Filioquea* до чистилишта. Из тога разлога је један велики источни богослов био приморан да одреагује. Био је то св. Марко Ефески.

У првом излагању у којем заговарају постојање чистилишта и очишћујућег огња, Латини су навели претходно споменуто писмо св. цара Јустинијана Оцима Петог васељенског сабора, како би у Цркви васпоставили васељенски ауторитет бл. Августина и осталих западних Отаца. Одмах је уследио одговор св. Марка („Прва омилија о очишћујућем огњу"): „Најпре сте навели један текст са Петог васељенског сабора, по којем у свему треба следовати Оцима које намеравате да цитирате и у потпуности прихватити њихово учење. Међу њима су Августин и Амвросије, који, претпостављамо, дају јасније учење о очишћујућем огњу од осталих. Међутим, нама је прилично страно то што говорите, јер немамо књигу канона са поменутог Сабора, због чега захтевамо да нам је доставите, уколико је имате написану на грчком језику. Заиста смо запрепаштени чињеницом да се у том тексту и Теофил убраја међу учитеље Цркве, иако се не зна ни за једно његово дело, а и сам је већ на лошем гласу због своје нетрпељивости према Златоустом."[9]

Св. Марко изражава свој протест само по питању Теофила, али не и по питању Августина и Амвросија. Он затим у својој расправи (гл. 8, 9) проучава цитате „блаженог Августина" и „божанственог оца Амвросија" (разлика, коју су православни Оци касније задржали), при чему неке од њих прихвата, а неке побија. У осталим саборским списима св. Марка, он се позива на Августинова дела, као на православни извор (очигледно користећи грчке преводе његових дела, који су настали након времена св. Фотија). У својим „Одговорима на проблеме и питања кардинала и осталих латинских учитеља" (гл. 3), св. Марко користи цитате из *Солилоквија* и *О Светој Тројици*, приписујући их „блаженом Августину" и ефектно користећи његове речи против понашања Латина на овоме Сабору (Погодин, стр. 156-58). У једном спису „Силогистичке главе против Латина" (гл. 34), он се чак позива на „божанственог Августина", када драговољно наводи цитате из његовог дела *О Светој Тројици* (Погодин, стр. 268). Морамо нагласити да св. Марко, када цитира неког латинског учитеља који

[9] Archimandrite Ambrose Pogodin, *St. Mark of Ephesus and the Union of Florence*, на руском (Jordanville, N.Y., 1963), стр. 65-66.

нема ауторитет у православној Цркви, изразито пази да му не би приписао коју реч хвале, као што су „блажени” или „божанствени”. Тако је, на пример, Тома Аквински за њега само „Тома, учитељ Латина” (Ibid., гл. 13; Погодин, стр. 251).

Увидевши да латински богослови наводе заблуде појединих Отаца само да би се супротставили учењу Цркве, св. Марко је, као и св. Фотије, сматрао неопходним да изложи православно учење о Оцима који су по неким питањима падали у разне заблуде. Он то чини на сличан начин као и св. Фотије, али при томе не говори о Августину (чије грешке покушава да оправда и прикаже у најбољем могућем светлу) или неком другом западном Оцу, већ наводи пример једног источног Оца, који је запао у нимало безазленију заблуду од самог Августина. Ево шта о томе пише св. Марко:

„Што се тиче цитата блаженог Григорија Ниског, боље је предати их забораву, и, зарад сопственог мира, не допустити да нас они муче. Јер се, на основу њих, испоставља да је овај учитељ Цркве окончао велико мучење потпуно се сагласивши са Оригеновим догмама.” „Према св. Григорију”, наставља св. Марко, „наступиће коначна обнова свега, па чак и самих демона, и *Бог* ће бити *све у свему*, како каже апостол. Ми ћемо на ове речи најпре одговорити следујући учењу наших Отаца. Такође, могуће је да су ове делове изменили или убацили сами јеретици или оригенисти... Међутим, да је поменути светитељ чак то и мислио, не смемо заборавити да је то било време када се о овоме учењу тек расправљало, те оно није било у потпуности осуђено, одбачено и замењено супротним мишљењем, донесеним на Петом васељенском сабору. Стога, не треба да нас изненади чињеница да је св. Григорије, будући и сам човек, погрешио у формулисању истине, што се догодило и са многима пре њега, као што су Иринеј Лионски и Дионисије Александријски, и други... Тако, ове тврдње о огњу, чак и да су изречене од стране божанственог Григорија, не подразумевају посебно очишћење (кроз чистилиште), већ коначно очишћење и коначно обновљење васцеле твари. Али, то није од пресудног значаја за нас, будући да се ми држимо општег суда Цркве, следујемо Светом Писму и не прихватамо све што поједини Оци напишу као израз сопственог мишљења. Ако неко другачије учи о очишћујућем огњу, ми то не морамо прихватити.” („Прва омилија о очишћујућем огњу”, гл. 11; Погодин, стр. 68-9).

Наравно, Латини су били шокирани оваквим одговором, те су позвали свога најбољег богослова, шпанског кардинала Жана де Торквемадуа (ујака познатог Великог инквизитора шпанске инквизиције) да у име свих одговори св. Марку, што је он и учинио на следећи начин: „Григорије Ниски, несумњиво највећи међу учитељима, нам је на најјаснији начин предао учење о очишћујућем огњу... Међутим, веома нам је необичан Ваш одговор да он, будући и сам човек, греши. То значи да су Петар и Павле, остали апостоли, као и четири јеванђелиста, исто тако били људи; а да не спомињемо Атанасија Великог, Василија, Амвросија, Иларија и остале великане Цркве, што значи да су и они грешили! Не чини ли Вам се да овај Ваш одговор превазилази све границе? Тако

се нарушавају темељи саме вере, те се и Стари и Нови Завјет, будући да су нам га предали људи, доводе у питање, јер, следујући Вашој тврдњи, није немогуће да су и они погрешили. Шта ће онда остати постојано у Божанском Писму и шта је онда уопште постојано? Признајемо да је могуће да човек греши, јер је он човек и све чини својим моћима. Али, ако га, по питањима догмата вере, руководи Дух Свети и Сам Христос онда тврдимо да је апсолутна истина све оно што је такав човек написао." („Одговори на претпоставке Латина", гл. 4; Погодин, стр. 94-5).

Логичан крај ове латинске потраге за „савршенством" Светих Отаца свакако је папина непогрешивост. Логика ове поставке је истоветна са логиком оних који су св. Фотију говорили да се Августин и остали Оци, који су заступали било какво погрешно учење, морају „одбацити заједно са осталим јеретицима."

Св. Марко, одговарајући на ове тврдње, понавља православно становиште да „је могуће да неко буде учитељ Цркве, а да истовремено све што каже не буде апсолутно тачно. Због чега би онда Оци сазивали васељенске Саборе?" Такође, за таква лична учења (насупрот непогрешивости Светога Писма и црквеног Предања), он каже: „Не смемо апсолутно веровати у њих или их прихватати без даљег испитивања." Он затим детаљније наводи многе цитате из својих дела, како би показао да је св. Григорије Ниски заиста био у заблуди која му се приписује (која није ништа друго до порицање вечних мука у паклу и опште спасење), те самом Августину саопштава своје коначно мишљење о томе.

„Да су само канонски Свети списи непогрешиви, сведочи сам бл. Августин, речима упућеним Јерониму: „Само су књиге, које се називају „канонским", достојне хвале и поштовања, јер тврдо верујем да ниједан од њених аутора ни у чему није погрешио... Што се тиче других списа, без обзира на изузетну светост и ученост њихових аутора, не прихватам њихова учења као једина истинита (само зато што су они тако мислили и написали)." Затим, у писму Фортунатију (св. Марко наставља да цитира бл. Августина), он пише: „Не треба да верујемо човековом суду, макар он био православан и веома угледан, и имао ауторитет канонских Светих списа. Такав суд можемо сматрати неприхватљивим, али из поштовања према ауторима таквих текстова, треба да одбацимо све оне делове њихових списа, уколико случајно откријемо да они уче супротно истини, коју смо, уз помоћ Божију, ми или наши ближњи познали. Тако се односим према списима других људи, те желим да се читаоци исто тако односе и према мојим делима." (св. Марко, „Друга омилија о очишћујућем огњу", гл. 15-16; Погодин, стр. 127-132).

Видимо, дакле, да је последњу реч о бл. Августину изрекао управо сам Августин, а можемо рећи и то да се православна Црква односила према њему управо онако како је он то желео.

VIII

САВРЕМЕНО МИШЉЕЊЕ О БЛАЖЕНОМ АВГУСТИНУ

Савремени православни Оци и данас имају исто мишљење о бл. Августину као св. Марко, што значи да не постоји никакв неспоразум везан за њега. У Русији се у време св. Димитрија Ростовског (рани осамнаести век) Августин већ увелико ословљавао као „блажени". Стога ћемо укратко рећи нешто о овоме степену светости.

У периоду раног хришћанства, реч „блажени" се односила на човека светога живота и углавном је кориштена наизменично са речима „светитељ" или „свети". То није био резултат неке формалне „канонизације" – која тада није ни постојала – већ се углавном заснивала на народном поштовању. Тако, на пример, писци раног периода, попут св. Григорија Турског (шести век), ословљавају св. Мартина Турског (четврти век) понекад речју „блажени" (*beatus*), а понекад „свети" (*sanctus*). Тако већ у петом веку св. Фауст Лерински ословљава Августина речју „најблаженији" (*beatissimus*), у шестом веку св. Григорије Велики га назива „блаженим" (*beatus*) и „светитељем" (*sanctus*), св. Фотије у деветом веку „свети" (*agios*). Све у свему, ове речи упућују на једно – да је Августин велики човек, познат по својој светости и учењу. Он се током поменутих векова празновао на Западу, док је на Истоку (где се западни светитељи нису посебно поштовали) само убројан међу Оце васељенске Цркве.

До времена св. Марка Ефеског, реч „блажени" је, насупрот великим Оцима Цркве, упућивала на Оце мањег ауторитета и значаја. Тако, св. Марко каже „блажени Августин", али „божанствени Амвросије", „блажени Григорије Ниски" и „Григорије Богослов, велики међу светима" и у потпуности је доследан таквом ословљавању.

Чак и у савремено доба, реч „блажени" има прилично нејасну употребу. На руском језику реч „блажени" (*blazhenny*) може да се односи на велике Оце, чија су учења проузроковала одређене расправе (Августин и Јероним на Западу, Теодорит Кирски на Истоку) и на неканонизоване свете људе каснијих векова уопште. Чак ни данас у православној Цркви (насупрот римокатолицизму, где је „беатификација" сама по себи читав законски поступак) не постоји прецизна дефиниција шта реч „блажени" значи, те сваки „блажени", који се спомиње у православном календару светих (као што је то случај са Августином, Јеронимом, Теодоритом и многим јуродивим Христа ради) може се назвати и „светитељем". У руској православној пракси се ретко може чути израз „свети Августин", већ скоро увек „блажени Августин".

У последње време се појављују многобројни преводи дела бл. Августина на грчки и руски језик, те је он постао доста познат и на православном Истоку. Међутим, неки његови списи, као што су анти-пелагијанске расправе *О Светој*

Тројици, се морају читати са великим расуђивањем, исто као што православни читаоци то морају чинити и са делом св. Григорија Ниског „О души и васкрсењу" и још неким његовим делима.

Велики руски Отац касног осамнаестог века, св. Тихон Задонски, цитира бл. Августина (углавном из *Солилоквија*) као православног Оца, али се превасходно позива на источне Оце, а изнад свих на св. Јована Златоустог.[10] Августинове *Исповести* заузимају значајно место међу руском православном литературом, и одиграле су пресудну улогу у животу Георгија Задонског, великог затворника с почетка деветнаестог века. Када је Георгије још као младић служио војску и водио изузетно повучен живот, спремајући се за одлазак у манастир, толико га је привукла кћерка једног пуковника, да је одлучио да је запроси. Тако се, поред жарке жеље за одрицањем од света, у њему појавила велика неодлучност, коју је превазишао након читања једне светоотачке књиге. Он сам описује тај тренутак: „Пожелео сам да отворим једну књигу, која се налазила на столу, мислећи у себи: учинићу оно што прочитам у првој поуци коју отворим. Отворио сам *Исповести* бл. Августина и прочитао: Онај ко се ожени брине се о жени и како да јој угоди; док онај који то не учини, брине се о Господу и како Њему да угоди. Како је то велика истина! Како су само различита та два пута! Буди трезвен, одлучи се за бољи део, а не за дубину греха, следи тај пут и нека те ништа не помете. И одлучио сам. Срце ми се испунило неисказивом радошћу. Душа се моја радовала, а чинило ми се да је ум узнесен на небо."[11] Ово искуство снажно подсећа на обраћеничко искуство бл. Августина, који је осетио потребу да отвори Посланице св. Павла и да следи прву поуку коју угледа (*Исповести*, VIII, 12). Треба напоменути да је духовни свет бл. Георгија Задонског у потпуности био свет једног православног Оца, о чему нам сведоче и књиге које је читао: Житија светих, св. Василија Великог, св. Григорија Богослова, св. Тихона Задонског, светотачка тумачења Светога Писма.

Слична ситуација је владала и у грчкој Цркви. Грчки богослов осамнаестог века, Евстратије Аргенти, у своме анти-латинском делу *Расправа о бесквасном хлебу*, позива се на Августина који има сав ауторитет Светих Отаца, али запажа да је он био запао у извесне заблуде (али се и даље убраја међу црквене Оце).[12]

Крајем осамнаестог века, св. Никодим Агиорит је уврстио житије бл. Августина у свој Синаксар или Житија светих, јер се он раније није спомињао у календарима и житијима на Истоку. То само по себи није ништа велико, јер је Августиново име било једно од стотина имена, које је св. Никодим, из ватрене ревности да што више прослави светитеље Божије, увео у непотпун православни календар светитеља. У деветнаестом веку, руска Црква је преузела Августиново име из Никодимовог Синаксара и уписала га у свој календар. Никаква „канонизација" бл. Августина се није догодила, јер је он на Истоку поштован као

[10] Nadejda Gorodetzky, *Saint Tikhon of Zadonsk* (Crestwood, N.Y., 1976), стр. 118.
[11] Епископ Никодим, *Руски подвижници 18 и 19 века*, на руском (Москва, 1909), стр. 542-43.
[12] Timothy Ware, *Eustratius Argenti* (Oxford, 1964), стр. 126, 128.

Отац и светитељ, те је уношењем његовог имена само проширен црквени календар.

У двадесетом веку име бл. Августина се може пронаћи у обичним православним календарима, најчешће под 15. јуном (кад се празнује заједно са бл. Јеронимом), а понекад под даном његовог престављења, 28. августа. Грчка Црква Августина прихвата са мање резерве него руска, што се, на пример, може видети у званичном календару једне од данашњих „старокалендарских" грчких Цркава, где се он не назива „блаженим", као у руском календару, већ „светим Августином Великим" (*agios Augustinos o megas*).

Међутим, руска Црква га изузетно поштује, иако га не назива „Великим". Архиепископ Јован Максимович, када је постао западноевропски епископ, показао је велико поштовање према њему (уз бројне друге западне светитеље). Он је започео писање посебне црквене службе у славу бл. Августина (која до тада није постојала у словенским Минејима), коју је одобрио Синод Руске заграничне Цркве, којим је председавао митрополит Анастасије. Архиепископ Јован је, без обзира где се задесио на дан празновања бл. Августина, сваке године читао службу бл. Августину.

Можда се најуравнотеженији савремени критички став о бл. Августину може наћи у Патрологији архиепископа Филарета Черниговског, кога смо већ неколико пута цитирали. „Бл. Августин је извршио огроман утицај како на своје тако и на касније време. Међутим, до расправа је долазило делимично јер људи нису схватали Августина, а делимично јер се ни он сам није прецизно изражавао." (књига 3, стр. 7). „Поред изузетног логичког ума и истанчаног сензибилитета, ум овог великог учитеља ипонског није у једнакој мери био и метафизички. У његовим делима има много оштроумности, али мало оригиналних мисли, много логичке стриктности, али не много узвишених идеја. Поред тога, њему се не може приписати ни богата богословска ерудиција. Августин је, као Аристотел, писао о свему, али његова изузетна дела могу бити и заиста су и била само систематска испитивања разних тема и размишљања о моралу... Његова највећа вредност јесте дубока, искрена побожност, којом су проткана сва Августинова дела." (Ibid., стр. 35). Међу његовим моралним делима, које архиепископ Филарет највише цени су *Солилоквиј*, расправе, писма и проповеди о аскетској борби и врлини, о бризи за упокојене, о молитви светитељима, о поштовању моштију и, наравно, његове с правом много поштоване *Исповести*, „које својим искреним вапајима могу свакога да потресу до дубине душе и да га загреју топлом побожношћу, која је од суштинског значаја за пут спасења" (Ibid., стр. 23).

Понекад се дешавало да се велика пажња посвети „контроверзним" аспектима догматских списа бл. Августина, док се морална страна његових дела увелико запостављала. Али, за нас је данас важан његов најпозитивнији утицај, утицај који је остварио као *православни Отац*. Савремени научници су често разочарани када увиде да је такав „умни див" био „типично чедо свога времена,

чак и у случајевима када то не бисмо очекивали". То значи да се Августин „што је заиста чудно, уклапа у свет снова, демона и духова", те да његово прихватање чуда и визија „открива лаковерност, која се нама данас чини невероватном."[13] Због тога је бл. Августин данас веома близак „софистицираним" студентима богословља и обичним православним верницима, као и свим осталим источним и западним Светим Оцима, који, без обзира на разне грешке и разлике у теоријским учењима, имају једно и дубоко хришћанско срце и душу. Управо га то беспоговорно чини *православним* Оцем и ствара непремостив јаз између њега и свих његових иноверних „ученика" каснијих времена. То га, такође, чини блиским са свима онима који се данас држе истинитог хришћанства – светог Православља.

Заиста учења бл. Августина откривају истинског учитеља Православља. Посебно треба споменути његово учење о хилијазму. Иако га је у раним хришћанским годинама привукао спиртистички облик хилијазма, у зрелијим годинама, Августин је постао један од најжешћих противника ове јереси, која је завела многе јеретике древних и каснијих времена, који су читали *Откровење* св. Јована и тумачили га дословце, а не у складу са Предањем Цркве. Према православном тумачењу, којем је учио бл. Августин, „хиљаду година" из *Откровења* (21, 1-6) обухвата читав временски период од Првог до Другог Христовог доласка, када ће сатана бити „свезан" (ослабљен у искушавању верних) и свети ће, у благодатном животу Цркве, владати заједно са Христом (*Држава Божија*, књига 20, гл. 7-9).

У иконографији се бл. Августин приказује са доста изражајним цртама лица. Најстарија сачувана икона бл. Августина – фреска из шестога века у латеранској библиотеци у Риму – сигурно је рађена на основу његовог портрета. Исти испоштен, аскетски лик и ретка брада се појављују и на икони из седмога века на којој је представљен заједно са бл. Јеронимом и св. Григоријем Великим. Икона из турског рукописа који потиче из једанаестог века је више стилизована, али је очигледно рађена на основу истог узорка. Касније слике које су рађене на Западу више немају никакве везе са оригиналом (као што је то био случај и са најранијим западним светитељима) и приказују га само као средњовековног или савременијег латинског прелата.

[13] F. Van Der Meer, *Augustine the Bishop* (New York: Sheed and Ward, 1961), стр. 553.

IX

О САВРЕМЕНИМ ПРОТИВНИЦИМА БЛ. АВГУСТИНА

Православно богословље двадесетог века се може окарактерисати као „повратак Светим Оцима" богословље, у чему, у сваком случају, има много тога позитивног. Већина православних уџбеника, писаних током прошлих векова, садрже поједина учења, која су делимично исказана западним (поготову римокатоличким) непрецизним речником, који није успео да у потпуности изрази неке од најдубокоумнијих православних Отаца, нарочито оне из каснијих векова (св. Симеона Новог Богослова, св. Григорија Паламу, св. Григорија Синаиту). Тако је богословље двадесетог века „повратак Светим Оцима" макар делимично исправило поменуте недостатке тако што је православне академије и семинарије ослободило непотребних „западних утицаја". Ово је, у ствари, био само наставак једног савременијег стремљења православне самосвести, коју су у осамнаестом и почетком деветнаестог века започели св. Никодим Агиорит, св. Макарије Коринтски, бл. Пајсије Величковски, митрополит Филарет Московски, и остали грчки и руски Оци.

Међутим, богословље „повратак Светим Оцима" је са собом донело и негативне последице. Прво, у двадесетом веку оно је било и остало углавном академски „феномен" - апстрактан, одвојен од реалног живота и на себи је носио печат бедних страсти савременог академског света – надменост, извештаченост, немилосрдну критику другачијих ставова, стварање странака или клика оних који су „у знању" и свесни су „модерних" токова и оних који то нису. Неки студенти су показали толико претерану ревност за „повратак Светим Оцима" богословље да су у свему проналазили „утицаје Запада", претерано критиковали „позападњено" Православље протеклих векова и имали изразито презрив став према најпоштованијим православним учитељима (како према савременим, тако и према древним учитељима). Ови „зилоти" ни не помишљају да на тај начин сами себи копају јаму, сводећи непрекинуто православно Предање на некакву „странкицу", коју њихова групица наводно дели са „великим Оцима" из прошлости. У овоме случају, „повратак Светим Оцима" богословље се опасно приближава једној врсти протестантизма.[14]

Блажени Августин је у последње време постао жртва ове негативне стране богословља „повратак Светим Оцима". У данашње време је повећано *теолошко* познавање православног богословља (насупрот богословљу Светих Отаца, које је било неодвојиво повезано са хришћанским начином живота) довело до велике

[14] О критици једне такве последице „повратка Светим Оцима", видети у Fr. M. Pomazansky, „The Liturgical Theology of Fr. A. Schmemann", *The Orthodox Word*, бр. 35, 1970, стр. 260-80.

критике бл. Августина. Поједини студенти богословља су се чак специјализовали за „приљежно уништавање” Августина и његовог богословља, и то на такав начин да би човеку било тешко да поверује да се он уопште убраја међу црквене Оце. Понекад такви студенти долазе у отворен сукоб са православним богословима „старе школе”, који су на предавањима говорили о недостацима учења бл. Августина, али су га, не придајући му неки посебан значај, убрајали међу црквене Оце. Мишљења савременијих богослова су ближа некадашњем православном ставу према бл. Августину. Њихови претходници су пренаглашавали Августинове заблуде, без икакве могућности да их превазиђу (као што су то чинили велики Оци из прошлости), те им је у њиховој академској „исправности” често недостајала унутрашња понизност и префињеност, својствена аутентичном преношењу православног Предања са оца на сина (а не само са професора на студента). Осврнимо се само на један пример овога погрешног става неких савремених студената теологије према бл. Августину.

Један православни свештеник и професор у једној богословској школи, који је искусио „повратак Светим Оцима” богословље држи предавање о разликама у менталитету Истока и Запада. Расправљајући о „пагубним расцепима хришћанског морала” на модерном Западу, а посебно о лажном „пуританизму” и осећају „савршености”, он изјављује: „Не могу пронаћи корене ове појаве. Једино знам да ју је Августин већ био увео када је, ако се не варам, у својим *Исповестима* рекао да после крштења више није имао блудне помисли. Не желим да испитујем Августинову искреност, али никако не могу да прихватим ову изјаву. Претпостављам да је изјавио тако нешто, јер је већ знао да, као хришћанин, не би требало да има такве помисли. Међутим, источно схватање хришћанства је било потпуно другачије” (*The Hellenic Chronicle*, нов. 11, 1976, стр. 6). У овом случају, Августин је постао жртвено јагње, којме треба приписати све ставове, које неко сматра „не-православним” или „западним”. Све што је на Западу покварено, мора да потиче од њега, као првобитног извора! Чак се сматра могућим и оно што се противи свим законима поштења, исправности и правичности, а то је да се завири у његов ум и припише му се најпримитивнији начин мишљења, који данас није својствен ни најновијим обраћеницима у Православље.

Наравно, бл. Августин никада није рекао тако нешто. У својим *Исповестима*, он заиста искрено говори да „огањ похоте” још увек тиња у њему и да га „још увек мучи ова врста зла” (*Исповести*, X, 30). Његово учење о моралу и борби против страсти у суштини је идентично са учењем источних Отаца тога времена, али се истовремено оба става разликују од савременог западног става, које овај предавач, с правом, види као погрешне и не-хришћанске. (Неки Оци су заиста и *задобили* благодат ослобођења од телесних искушења. То се, ако ништа, догодило на Истоку; видети *The Lausiac History*, гл. 29, где је описано како је подвижник Илија Египатски, након посете анђела, ослобођен од пожуде, па је могао да каже: „Више ме не нападају блудне помисли.”

Не треба да будемо превише оштри према нарушавању богословља „повратак Светим Оцима”. Заиста, данас се у име хришћанства, па чак и у име Православља, представљају многе неприличне и конфликтне идеје, од којих је већина потпуно страна Цркви. Из тога разлога лакше можемо прихватити оне чији су православни ставови и вредности понекад неуравнотежени, али који искрено трагају за истинском чистотом Православља. Тако и ова студија о бл. Августину истиче такав став православних Отаца према онима који су грешили живећи у доброј вери. Стога, много тога можемо да научимо од овог светоотачког, великодушног и незлопамтивог става, склоног да опрости.

Уколико приметимо извесне грешке, морамо се трудити да их исправимо, што значи да се морамо борити против модерних „западних утицаја” и не смемо следити заблуде древних Отаца. Учење бл. Августина је промашено по многим питањима: Свете Тројице, благодати и природе, итд. Међутим, његово учење није „јеретичко”, већ је запало у извесне крајности, што значи да по овим питањима треба следовати источним Оцима који су заступали истинита и дубоко хришћанска учења.

Недостаци Августиновог учења су у извесној мери и недостаци западног менталитета, који не схвата сву дубину хришћанства. Тако, приговоре св. Марка Ефеског латинским теолозима из Фераре и Фиренце, можемо посматрати као сажетак разлика између Истока и Запада: „Не видите ли како се ваши учитељи површно дотичу значења и не продиру у сами смисао вере, као што то, на пример, чине св. Јован Златоусти, св. Григорије Богослов и остали васељенски светилници Цркве?” (*Прва беседа о очишћујућем огњу*, гл. 8; Погодин, стр. 66). Поједини западни Оци – св. Амвросије, св. Иларије Пуатјерски, Касијан – то заиста чине и због тога су много ближи источном духу. У сваком случају, опште је познато да су најјаснија и најдубља учења дали управо источни Оци.

Међутим, то нам не даје за право да се узносимо „победом Истока”. Ако хвалимо наше велике Оце, будимо свесни да смо налик Јеврејима, који су величали пророке које су каменовали (Мат. 23, 29-31). Ми, последњи хришћани, нисмо достојни наслеђа, које су нам оставили наши преци. Недостојни смо да макар и из далека сагледамо узвишено богословље, које су проповедали и којим су живели. Може се рећи да је готово постало правило да су они, који најбучније протествују против „западног утицаја” и не могу да опросте онима чија теологија није „чиста”, често највише заражени најразличитијим утицајима (западним) те врсте. Дух омаловажавања, својствен свима који се не слажу са нечијим „исправним” ставовима, који се тиче богословља, иконографије, богослужења, духовног живота, или неке друге теме, раширио се нарочито међу новим обраћеницима у Православље, које не трпи такав дух и често са собом носи пагубне последице. Међутим, овај дух доминира и међу „православним народима”(што је очигледно резултат „западног утицаја”!), што се може видети и на примеру недавно осуђеног покушаја негирања светости св. Нектарија

Пентапољског, великог грчког чудотворца двадесетог века, који је наводно заступао нека погрешна учења.

Данас се сви православни хришћани, било са Истока или са Запада – уколико имају довољно храбрости и смелости да то признају - налазе у још страшнијој „западној поробљености", коју ниједан од древних Отаца није познавао. У протеклим вековима, западни утицаји су могли подстаћи формирање извесних теоријских учења, али, данас „западна поробљеност" окружује, а неретко и влада самом атмосфером Православља, које је обично теоријски „исправно", али му недостаје дух и сила истинског хришћанства.

Стога, скрушимо се, покажимо више љубави и жеље да опростимо и са таквим ставом приступимо Светим Оцима. Нека наш испит посвећености непрекинутој хришћанској традицији не буде само покушај да прецизно дефинишемо учење, већ и да покажемо љубав према онима који су нам ту традицију предали. Упркос сопственим грешкама, бл. Августин је, као и св. Григорије Ниски, сигурно међу таквим Оцима. Следимо, у том погледу, нашег великог источног Оца, св. Фотија Цариградског и „њихове заблуде не сматрајмо учењима, већ *прихватимо такве људе*."

Бл. Августин заиста има шта да каже нашој „прорачунатој" и „исправној", али хладној и безосећајној генерацији православних хришћана. Данас је „у моди" узвишено учење Филокалије. Али, колико је оних који су најпре прошли абецеду дубоког покајања, топлине срца и истнског православног благочестија, које исијава са сваке странице много поштованих Августинових *Исповести*? Данас је ова књига, у којој је описан ток обраћења бл. Августина, у сваком смислу изгубила свој значај. Ревносни обраћеници ће у њој препознати сопствени пут од греха и заблуда до истинског Православља, али ће пронаћи и противотров за поједина „обраћеничка искушења" савременог доба. Лишена аутентичне ватрене ревности и благочестија, које *Исповести* откривају, наша православна духовност је привид и сенка и носи дух долазећег антихриста и апостасију самога учења.

„Сама помисао на Тебе ме дубоко потреса, и не налазим мира ако Те не славословим. Јер си Ти саздао човека за Себе и наша срца не налазе мира, док не отпочину у Теби" (бл. Августин, *Исповести*, I, 1).

ДОДАТАК

ПИСМА О. СЕРАФИМА РОУЗА О БЛ. АВГУСТИНУ

29. септ/12. окт. 1975. г.
св. Кирјак

Драги оче Игоре (Капрал),[15]

... Најзад да ти напишем нешто, а да то није никаква молба, већ просто израз најдубље бриге за данашњу православну мисију. О. Н. у свом последњем „Сведоку" поново, прилично самоуверено и неосновано, напада бл. Августина. Свима је познато погрешно учење бл. Августина о благодати, али овај „фундаменталиста" покушава да потпуно уништи некога чије место међу црквеним Оцима православна Црква никада није порицала? О. Теодорит, да не спомињемо друге ревнитеље у Грчкој и на Светог Гори, пише да он *заиста* сматра Августина светим, јер то исто чини и св. Никодим Агиорит. Наш владика Јован[16] је написао службу бл. Августину и много га поштује. Св. Никодим га је уврстио у наш календар (као што је владика Јован уврстио св. Патрика), а поштују га и руски Оци деветнаестог века. Од Петог васељенског сабора Августин се убраја међу Оце не мањег ауторитета од св. Василија, св. Григорија и св. Јована Златоустог. Августинови савременици који се нису слагали са њим (св. Викентије Лерински, св. Јован Касијан), исправили су његово учење, а да његовог аутора при томе нису ни именовали, а камо ли да су га назвали „јеретиком". Остали његови савременици, укључујући и велике Оце, су се увек односили према њему са крајњим поштовањем. Следујући Своме Предању, православна Црква га несумњиво прихвата као Светог Оца, иако са извесним недостацима у учењу – као и св. Григорија Ниског на Истоку. Чему онда ова чудна „протестантска" кампања за проглашење бл. Августина јеретиком и строго осуђивање свакога ко се успротиви томе? Ово нас много узнемирава, не толико због бл. Августина (који је, на крају крајева, Отац од мањег значаја), колико због тога што се тако открива страшно болесни „страначки" дух, који прети да обухвати цело енглеско говорно подручје у коме је заступљена православна мисија. О. Н. иде тако далеко да каже: „Ако не верујете као о. П, онда нисте православни!" Уколико предложите да се чита катихизис из деветнаестога века (што је владика Јован увек чинио), онда се убрајате међу Латине. Уколико читате *Невидљиву борбу*, онда сте под латинским утицајем. Уколико одбијете да поверујете у еволуцију (!), онда сте под утицајем Запада!!!

[15] Будући епископ Иларион (прим. прир.)
[16] Мисли се на архиепископа Јована Максимовича.

И ми смо забринути због овога питања и веома смо обесхрабрени оваквим нездравим ставом, који јесте *ревност, али не по разуму* (Рим. 10, 2). Између осталог, и ми смо индиректно покушали да разговарамо са о. Н. и о. П. о тој теми, али смо стекли утисак да никаква комуникација није могућа. Они су „у праву" по свим питањима, они су „стручњаци" и другачије мишљење не може да постоји...

Молим Вас да ми опростите што Вас оптерећујем овим, али бисмо желели да чујемо Ваше мишљење о томе. Има ли начина да их убедимо да не буду тако лакомислени? Изгледа да не поштују никога ни од „Руса", јер су *сви* под „утицајем Запада". (То је шмеманизам!) Како они, пре него што буде касно, могу увидети: да *сви* морамо бити смирени и не мислити много о нашој „теологији", да смо можда *сви* под најразличитијим „западним утицајима" (што је очигледно у случају о. Н.), али да нас то не сме одвојити од Православља, све док се трудимо да познамо Саму Истину.

Помените.

С љубављу у Господу,
монах Серафим

17/30. март. 1976
св. Патрик Ирски

Драги брате у Христу Никола (Морено),

Желим ти свако добро од Господа и молим се Богу да у току овог Великог Поста духовно напредујеш и да спреман дочекаш Страсну недељу и Васкрсење нашега Спаситеља. Ово је за нас духовно веома богат део године, са дугим богослужењима, посебним великопосним начином живота, читањима Светих Отаца. Знам да се тамо све чита на руском, али се надам да и од тога имаш користи. Овде смо читали *Лествицу*, *Лавсаик*, аву Доротеја, *Старечник* (*Vita Patrum*) св. Георгија Турског. Поновно читање ових књига сваке године само их још више укорењује у човекову свест, али се увек открије нешто „ново", што колико год се пута читало, само показује колико смо затворени у себе и жедни таквих речи.

Надам се да ти и кроз учење (за које се молимо да буде плодоносно!) полако почињеш да осећаш оно што се може непосредно усвојити – православни начин живота и оно што се налази „између редова", а то је поштовање прошлих генерација, које су нам предале свету ризницу Православља и приступ светоотачком учењу, који никако не сме бити академски, већ практични. Нови „стручњаци" за патристику то не разумеју, што за нашу Цркву представља велико искушење, будући да су сада сви, у већој или мањој мери, заражени тим бездушним академизмом. Недавно смо увидели како је површна била расправа о

бл. Августину са изразито хладним, прорачунатим приступом решавању питања да ли Августина треба снисходљиво „прихватити” или, након апстрактне анализе његовог учења, „избацити из календара”. Међутим, истински православна перспектива најпре подразумева да се *одбаце* људски апстрактни „теолошки” погледи и да се човек запита шта наши Старци и Оци о томе мисле? Затим, тек након што прихвати њихово мишљење са великим поштовањем, човек може сам да почне да ствара слику о овом питању. Али, када „нови теолози” чују да су Оци попут св. Никодима Агиорита и нашег архиепископа Јована изузетно поштовали бл. Августина, они само презриво могу рећи да су били под „западним утицајем”, а затим изнети своје ауторитативно мишљење са изразито „западним” недостатком саосећања и разумевања. Свако ко је са наклоношћу прочитао Августинове *Исповести*, неће олако пожелети да „га избаци из календара”, јер ће управо у тој књизи познати ватрену ревност и љубав, које *заправо* недостају нашем данашњем православном начину живота! Да ли си можда прочитао ту књигу? Ако ниси, требало би. Архиепископ Филарет Черниговски, у својој Патрологији из деветнаестог века, истовремено веома јасно излаже заблуде бл. Августина – или, да кажемо, пренаглашавања – али високо цени ову књигу због њене топлине и побожности. Можда управо то „западњаштво” чини бл. Августина пријемчивијим за нас, који тонемо живећи на Западу и прихватајући западни начин мишљења. Уколико, пак, кажемо да ћемо читати само велике „источне” и „мистичне” књиге, онда преко тога можемо спознати сопствено самољубље.

Нисам баш мислио да ћу оволико да скренем са теме, али макар да знаш да мислимо на тебе и од срца желимо да ти похађање семинарија и искуство манастирског живота буде на велику духовну корист. Најважније је да будеш отвореног срца и да се научиш да будеш помало одвојен од многих интетелктуалних струја и прича, које колају у нашој Цркви. Пиши нам како напредујеш. Помени нас у твојим молитвама. Што се тиче наше издавачке делатности, почели смо са штампањем књиге о животу Бл. Пајсија, што је за нас заиста огроман подухват...

С љубављу у Христу,
монах Серафим

13/26. јуни. 1981.
св. Трифилије кипарски

Драги о. Михајло (Азкул),

Христос посреди нас!

Благодарим ти на писму. Заиста се радујем што неко, ко има такво мишљење о бл. Августину, хоће да учини нешто друго, а не само да га осуђује.

Тражиш сарадњу на нечему што би требало да буде „детаљна студија" богословља бл. Августина. Заиста се питам колики је значај једне такве књиге, јер за некога ко жели да говори о извору „западног утицаја" на православно богословље, ова детаљна студија сама по себи може изгледати застрашујуће западна!

Уколико њоме желиш да покушаш да пронађеш стварно место бл. Августина у православној Цркви, онда је, по мом мишљењу, твој приступ у потпуности погрешан. Наиме, то онда претпоставља да смо „ми, савремени људи" не само способни да то учинимо, већ да „знамо боље" чак и од наших православних предака. Али, ја то уопште не мислим. Имам дубоко неповерење у *све* нас који данас пишемо о богословљу, будући да смо више под „утицајем Запада" од свих наших претходника, и што смо мање свесни тога, то саблажњивије наше „западњаштво" постаје. Целокупан наш хладни, академски и често презрив приступ богословљу је изразито далек и стран богословљу наших Отаца. Стога, покушајмо да то признамо себи и потрудимо се да не будемо толико самољубиви (и себе убрајам међу такве).

Немам довољно времена (а вероватно ни таквих извора) да бих могао да сазнам колико су св. Фотије и св. Марко читали бл. Августина. Претпостављам да је св. Фотије читао текстове о којима се расправљало, а св. Марко нешто више (у ствари, ако мало детаљније проучите, може се видети да је св. Марко на неки начин био под Августиновим „утицајем"!; уосталом, његов ученик је превео Тому Аквинског на грчки). Несумњиво је да је њихово поштовање Августина било засновано на општем ставу Цркве према њему и то нарочито на Западу.

Ово нас доводи до јединог реалног питања, које, по мом мишљењу, може бити плодоносно: какво је мишљење западна Црква имала о бл. Августину у вековима кад је била православна? Западна Црква прихвата бл. Августина као једног од њених Отаца и она је веома добро упозната са његовим делима, али и расправама које су се због њих водиле. Шта су Западни Оци, који су били повезани са Истоком, мислили о њему? Познато нам је мишљење св. Касијана, који је спретно оспорио Августиново учење о благодати, али је, по другим питањима, прихватао његов ауторитет. Став св. Викентија Леринског је нешто оштрији, али ни у једном случају се не говори о „јереси" или о некоме који је у потпуности био не-православан. Ако ништа, требало би да је св. Фауст Лерински Августинов противник, али чињенице нас упућују управо на супротно. Св. Кесарије Арлешки и св. Григорије Велики су заиста поштовали Августина, али нису следовали његовим заблудама о благодати (поједине Августинове ревносне следбенике не желим ни да спомињем).

Иако су нам по овоме питању доступни и бројни латински извори, по мом мишљењу, ниједно истраживање не може одбацити очигледну чињеницу да православни Запад убраја бл. Августина међу црквене Оце. Да је он заиста „јеретик”, зар онда цели Запад не би пропао заједно са њим? Сигуран сам да и код Григорија Великог, на пример, можете пронаћи многе знаке „западног менталитета”, који би га дисквалификовали као Оца и светитеља у очима многих данашњих православних научника. Међутим, он је прихваћен и на Истоку, и то на основу општег става према њему на Западу и на основу његових „Дијалога” (које би, сигуран сам, само незнатан број људи био спреман да испита да ли се они заиста могу назвати православном књигом).

По моме мишљењу „јеретичка потера” за Августином открива најмање две основне грешке савремених православних научника:

1. Дубоку несигурност у властиту православност, коју је проузроковала непостојаност данашњице, издаја саборности и чисто западно образовање. У овом случају бл. Августин је „жртвено јагње” – ударите га колико можете и показаћете колико сте православни!
2. Зачетке формирања секташке свести, јер огорчени напади на Августина не само да нападају васцели рановековни православни Запад, већ и многе православне мислиоце све до данас. Могао бих именовати епископе наше Цркве који о извесним темама размишљају као и бл. Августин. Да ли онда и њих можемо назвати „јеретицима”? Мислим да неки од наших анти-Августиноваца већ долазе и до тога закључка, чиме се полако приближавају шизми и стварању „православне” секте *која се узвисује на основу исправности сопствених разумских ставова*...

Што се мене тиче, нисам неки велики поштовалац Августиновог учења. Он заиста поседује ону западну „над-рационалност”, коју источни Оци немају (а о којој Августинови критичари данас тако много говоре!). Његове најистакнутије православне особине јесу његов *осећај* за Православље, *побожност*, *љубав према Христу*, која тако снажно избија из његових недогматских дела, као што су *Исповести* (руски Оци такође истичу његове *Солилоквије*). Покушаји данашњих критичара да униште Августина истовремено значе и уништавање ове побожности и љубави према Христу, јер су то особине које данашњи интелектуалци сматрају превише „једноставним” (упркос томе што и сами за себе тврде да су на свој начин „побожни”). Тренутно се ради о Августину, а већ сутра (које је већ почело) ће се то претворити у напад на „једноставне” епископе и свештенике наше Цркве. Анти-августиновски покрет представља корак ка шизми и даље нереде у православној Цркви.

Претпоставимо да је нечије тумачење Посланице Римљанима 5, 12 погрешно и да он следује Августиновом учењу о преносу првобитног греха, те да нешто мало зна о разлици између „трансцендентне” и „икономичне” Тројице, коју понекад меша. Зар такав човек не може више бити православан? Да ли неко мора тако гласно да открива нечију „исправност” о таквим питањима и презире

(што се итекако осети!) оне који тако верују? У историји Цркве, оваква мишљења која се не слажу са веровањем Цркве нису била једини разлог за јерес. Познајући сопствену палу природу, древни Оци су одржали истинита православна учења, занемаривши лична мишљења, која нису покушала да представе као једина православна.

Међутим, много више од свих Августинових грешака, плашим се охладнелих срца „интелектуално исправних". У таквим леденим срцима осећам припрему за посао антихриста (чије се изругивање Христа мора дотаћи и „исправног богословља"!), док код Августина осећам љубав према Христу.

Опрости ми на искрености, али верујем да ће ти можда бити од користи. Будући да сам ти ово писмо написао од свег срца, верујем да га нећеш даље проследити у разне „фасцикле" и истраживати његове несумњиве предности и мане.

Нека нас Господ све чува! Помените.

С љубављу у Христу,
недостојни јеромонах Серафим

П.С. У овом писму нисам споменуо још нешто што је веома важно – екстремна критика Августина показује недостатак *поверења* у православне Оце и Епископе, који су га убројали међу црквене Оце (укључујући и цели православни Запад пре шизме). Овај недостатак поверења је знак охладнелости срца, својствене времену у коме живимо.

Превод с енглеског:
КСЕНИЈА СТАНОЈЕВИЋ©
www.pravoslovo.net

© сва права задржана